

RIFET RUSTEMOVIĆ*
(Wien)

IZMEĐU SUVERENITETA, DRŽAVNOG NADZORA
I *KULTUS-AUTONOMIJE*. ISLAMSKA ZAJEDNICA I
BOSANSKOHERCEGOVAČKI MUSLIMANI
U ANTITEZI NJEMAČKOG ORIJENTALISTE
CARLA HEINRICHA BECKERA (1876–1933)

“Nema sumnje da se Carl Becker suočavao s jednim važnim pitanjem, a to je: Može li čovjek prihvatiti moderni misaoni svijet, onakav kakav je on uistinu a da mu se idejno sasvim ne potčini?”¹

Abstrakt

U februaru ove godine navršilo se 90 godina od smrti Carla Heinricha Beckera (1876–1933), njemačkog orijentaliste, utemeljitelja savremenog germanofonog izučavanja islama i pruskog ministra kulture i obrazovanja. Od svoje pojave na naučnoj sceni, početkom XX stoljeća, C. H. Becker nastojao je fokus svog šarolikog interesovanja usmjeriti ne samo ka kulturno-povijesnom istraživanju islama već i ka muslimanskoj moderni. Na takvim osnovama naročito počiva njegova analiza islamske politike imperijalnih evropskih sila, u kojoj je centralno pitanje predstavio kroz reguliranje pravnog položaja tadašnjih bosanskohercegovačkih muslimanskih vjerskih i vakufsko-mearifskih institucija. Premda su domaći autori, poput Ahmeda Smajlovića, Smaila Balića, Nerkeza Smailagića, Saliha H. Alića, Fehima Bajraktarevića i drugih, ukazivali na

* Mr. Rifet Rustemović, pridruženi naučni saradnik, Austrijska akademija nauka – Institut za kulturalne studije i historiju teatra/ doktorand, Univerzitet Beč – Institut za historiju istočne Evrope, email: rifet.rustemovic@oeaw.ac.at; ORCID ID: 0009-0006-1758-2811

¹ Ahmed Smajlović, *Filozofija orijentalistike i njen uticaj na savremenu arapsku književnost*, preveo Mehmed Kico, El-Kalem – Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2012, 539.

Beckerov naučni opus, njegovi pasaži o Bošnjacima ostali su nereproducirani u savremenoj bosanskohercegovačkoj historiografiji i islamologiji.

U radu se analizira metod Beckerove *Islampolitik* s osvrtom na islamske institucije u Bosni i Hercegovini u kontekstu njegove antiteze suvereniteta, državnog nadzora i *kultus-autonomije*.

Ključne riječi: C. H. Becker, Austro-Ugarska Monarhija, Bosna i Hercegovina, Islamska zajednica, muslimani, islamska politika, orijentalizam

UVOD

Mandat evropskih sila dat Austro-Ugarskoj da “okupira i upravlja” najzapadnijom provincijom Osmanskog Carstva uvjetovao je, osim političko-pravnih fluktuacija, i dodatni impuls u već kompleksnoj “produkciji znanja” koju je baštiniio orijentalizam “dugog” XIX stoljeća. Istraživanje islama kao fenomena kroz tradicionalne pristupe filologije i teologije nije se moglo, shodno brojnim novovjekovnim političkim gibanjima na jugoistoku Evrope, oglušiti o vlastitu radoznalost profiliranu kroz istraživanja savremene historije (*Zeitgeschichte*) i kulturno-historijsku metodu. Stoga su austrougarska težnja prodiranja na Istok (*Drang nach Osten*), s jedne, i *sui generis* u vidu o(p)stanka muslimanskog stanovništva južno od Save – uprkos teritorijalnim gubicima Osmanskog Carstva, s druge strane, posta(ja)li tema kojoj su brojni germanofoni autori, putopisci, naučnici, fanatici, obavještajci i uhode, još i prije zvaničnih vijesti o odredbama člana XXV Berlinskog ugovora, naprosto počeli hrliti.

Njemačko uključivanje u kolonijalnu podjelu svijeta izuzetno je pogodovalo germanofonoj orijentalistici da, izuzev doprinosa kulturološkom uzdignuću Pruske (kao *Kulturstaata*), kroz bibliografiju i literarno ostvarivanje svojih perjanica postane važan faktor evropske islamologije u doba *Visokog* imperijalizma. Makar Said ostao u uvjerenju da je njemačko bavljenje islamom na prijelazu stoljeća mahom akademsko i romantičarsko – bez naziranja “malignih” elemenata,² germanofoni orijentalizam je, svakako, imao svoje pokliče i specifičnosti diskurzivnih pripisivanja.³ Njegova glavna karakteristika u prikazu islama ogledala

² Edward W. Said, *Orientalism*, Vintage Books, New York, 1978, 19.

³ Demoniziranje islama ostavilo je trag i na najznačajnije njemačke filozofe koji su čitajući djela tadašnjih orijentalista iskazali podložnost “orijentalističkoj

se u disperziji i pojavi različitih tipova: od konzervativnih kolonijalnih činovnika, nepokolebljivih avanturista i diletanata, zakletih ksenofoba i mizantropa akademske i misionarske zajednice pa do liberalnih naučnika u vidu Carla Heinricha Beckera (1876–1933), posigurno jednog od reprezenata “nijansirane i poštenije intelektualne povijesti europskog orijentalizma.”⁴

OEUVRE ORIJENTALISTE

Carl Heinrich Becker rođen je 12. IV 1876. godine u Amsterdamu, kao četvrto dijete u braku njemačkog bankara i konzula Carla Wilhelma Ferdinanda Beckera i njegove supruge Julie (rođena Schöffner). Svoj put na stazi orijentalnih nauka Becker je započeo u Lausanni gdje je studirao teologiju, da bi potom nastavio sa semitskom filologijom u Berlinu i Heidelbergu – gdje je, najprije, doktorirao na temu *Djawzījevog rukopisa o halifi Omeru II* (‘Umar ibn ‘Abd al-‘Azīz), a potom i habilitirao na temu *Egipat pod islamom*.⁵

Nakon dva istraživačka boravka na Orijentu, Becker je svoj naučno-akademski put započeo kao docent u Heidelbergu, da bi njegova karijera svoj vrhunac dostigla preuzimanjem novoosnovane katedre za *Povijest i kulturu islamskog Orijenta* na Kolonijalnom institutu u Hamburgu. Vrijeme koje je proveo u Hamburgu (1908–1913) obilježio je nastojanjima za akademskom institucionalizacijom islamskih studija (*Islamwissenschaften*), koje je kroz kulturno-povijesnu metodu i distanciranje od tradicionalnih teoloških i filoloških pristupa predstavljalo svojevrsni zaokret u germanofonoj orijentalistici. Osim što je katedra u Hamburgu bila period njegovog najplodonosnijeg stvaralaštva, pečat njegovih aktivnosti na sjeveru Njemačke predstavlja 1910. godine

tradiciji klevetanja i pogrešnog prikazivanja muslimanskog svijeta”. Hilmo Neimarlija, “Riječ urednika. Važna historija značajnih nedosljednosti”, u: Ian Almond, *Historija islama u njemačkoj misli. Od Leibniza do Nietzschea*, preveli Nevad Kahteran, Selma Đuliman, El-Kalem, Sarajevo, 2019, 7.

⁴ Rešid Hafizović, *Islam u kulturnom identitetu Europe*, Naučnoistraživački institut “Ibn Sina”, Sarajevo, 2018, 268.

⁵ Carl Heinrich Becker, *Ibn Ġauzi’s Manaqib ‘Omar ibn ‘Abd el ‘Aziz*, W. Drugulin, Leipzig, 1899, 23; Isti, *Beiträge zur Geschichte Ägyptens unter dem Islam*, tom I i II, Karl J. Trübner, Straßbourg, 1902/1903.

osnovani i danas aktivni časopis *Der Islam*.⁶ Uslijed nemogućnosti da utiče na transformaciju Kolonijalnog instituta u univerzitet, Becker je 1913. godine prihvatio poziciju predavača na orijentalnom seminaru u Bonnu, koja je ostala karakteristična po njegovom konfrontiranju s holandskim orijentalistom Snouckom C. Hurgronjeom (1857–1936) u poznatoj aferi “Holy War made in Germany” povodom objavljivanja džihad fetve. Polovinom 1916. godine Becker se povukao iz nauke, preuzevši poziciju referenta u pruskom ministarstvu obrazovanja. Po okončanju rata nastavio je svoje političke aktivnosti te u dva mandata obnašao funkciju ministra obrazovanja (1921, 1925–1930) i državnog sekretara najveće njemačke savezne države. Nakon brojnih razmirica i političkih potkusurivanja u SPD-ovoj vladi Otta Brauna, Becker se povukao iz političkog života i posvetio, sve do svoje smrti 10. II 1933. godine, vođenju *Instituta za semitistiku i islamistiku* Berlinskog univerziteta i obrazovnim aktivnostima Lige naroda.⁷

Razlozi Beckerovog zanimanja za islam predstavljaju svojevrsnu enigmu, koju ni njegovi najbliži dugogodišnji saradnici i prijatelji, poput Hellmuta Rittera (1892–1971), nisu uspjeli odgonetnuti.⁸ Međutim, odrastanje i naučno oblikovanje uz djela najeminentnijih evropskih orijentalista, poput Ignaza Goldzihera (1850–1921), Snoucka C. Hurgronjea, Alfreda v. Kremera (1828–1889), Martina Hartmanna (1851–1919), Juliusa Wellhausena (1844–1918) i drugih, predstavljalo je uvertiru u njegovu potpunu posvećenost istraživanju islama, koju je slikovito iskazao u jednom pismu italijanskom orijentalisti Leoneu

⁶ Uredništvo časopisa *Der Islam* se u jubilarnom 100. godištu osvrnulo na njegovu inicijalnu ideju o “globalnom forumu” islamskih studija. Usp. Editorial, “Der Islam and its 100th Issue”, *Der Islam*, C, 1, Berlin, 2023, 1-4.

⁷ Hellmut Ritter, “Carl Heinrich Becker als Orientalist”, *Der Islam*, XXIV, Berlin, 1937, 175-185; Guido Müller, *Weltpolitische Bildung und akademische Reform. Carl Heinrich Beckers Wissenschafts- und Hochschulpolitik 1908-1930*, Böhlau, Köln, 1991, 21-24; Josef van Ess, “From Wellhausen to Becker. The Emergence of *Kulturgeschichte* in Islamic Studies [1980]”, u: *Kleine Schriften by Josef van Ess*, tom I, Urednik: Heinrich Biesterfeldt, Brill, Leiden, 2018, 6-10.

⁸ Pripremajući gore navedeni obituarij, i sam Ritter je gospođi Hedwig, Beckerovoj udovici, postavio otvoreno pitanje: “Imate li ikakvu predodžbu zašto je on zapravo postao orijentalist?”. Ritter H. Becker 17. 10. 1935, pismo br. 348, cit. prema: Bert Böhmer, *Carl Heinrich Becker. Geschichte einer großbürgerlichen Familie in Briefen und Dokumenten*, <http://carl-heinrich-becker.de/category/carl-heinrich-becker/briefe-carl-heinrich-becker> (datum posljednje posjete: 31. 05. 2023).

Caetaniju (1869–1935) – posebno naglasivši kako “s gorućim interesovanjem pratim sve što se tiče islamske povijesti i kulture.”⁹

Za razliku od savremenika ili prijašnjih orijentalista, Beckerovo polimorfno poimanje islama “kao religije, kao civilizacije i kao državne ideje” bilo je naznaka da je “krenuo svojim putem”. Stoga su u njegovom islamološkom opusu apsorbirane palete različitih tema: islamska civilizacija, srednjovjekovna kulturno-ekonomska povijest islama, islam u Africi, islamska moderna, kolonijalne politike i pitanje savremenog Orijenta i sl.¹⁰ Još početkom osamnaestogodišnje prepiske s Martinom Hartmannom, koju je započeo tokom doktorskih studija u Berlinu i Heidelbergu,¹¹ uočljive su tendencije njegovog približavanja ka naučnom istraživanju savremenog islama u jednoj vrsti političke i povijesno-znanstvene perspektive. Ovakav odnos prema islamu Becker je predstavio kao *islamsku politiku* (*Islampolitik*) koja, kako je naveo, predstoji kao usud kolonijalnoj politici i predstavlja nužnost svake države “koja ima muslimane za podanike”. Shodno pojmovnom diferenciranju, kod Beckera se termin nastoji vrednovati naučnim i objektivnim pristupima, jedinstvene širine u svome značenju.¹²

⁹ Becker Caetaniju 06. 04. 1906, pismo br. 2, cit. prema Giovanni Morrone, “L. Caetani – C. H. Becker, Carteggio (1906–1914)”, *Atti dell' Accademia Nazionale dei Lincei. Rendiconti. Classe di Scienze Morali, Storiche e Filologiche*, XXI, 9, Rim, 2011, 115.

¹⁰ Usp. C. H. Becker, *Islamstudien. Vom Werden und Wesen der islamischen Welt*, tom I [dalje: *IS*, I] i tom II [dalje: *IS*, II], Quelle & Meyer, Leipzig, 1924/1932.

¹¹ *Islampolitik und Islamwissenschaft im deutschen Kaiserreich. Der Briefwechsel zwischen Carl Heinrich Becker und Martin Hartmann (1900–1918)*, Urednik: Ludmila Hanisch, Documentatiebureau Islam-Christendom, Leiden, 1992.

¹² Becker Herzfeldu, 03. 05. 1915, pismo br. 169, cit. prema B. Böhmer, *Carl Heinrich Becker*. Drugi autori iz prve polovine XX stoljeća smatrali su kako je “Islampolitik” jedan klasični “politički šlagvort” kojim se manipuliralo jednako kao i sa sličnim frazama, te da politička praksa *islamske politike*, u biti, predstavlja odnos prema Osmanskom Carstvu, islamskoj velesili. Usp. Edgar Pröbster, “Die Entwicklung von Frankreichs Islampolitik 1830 bis 1930”, *Zeitschrift für Politik*, XX, Berlin, 1931, 477. Današnji autori “Islampolitik” tumače kao termin koji je na prijelazu stoljeća označavao “najprije politiku kolonijalnih država *naspram* islamskog svijeta”. Reinhard Schulze, “Die Politisierung des Islam im 19. Jahrhundert”, *Die Welt des Islams*, XXII, 1/4, Leiden, 1982, 103. U savremenom kontekstu, termin svakako ima drugačiju semantiku, koja se nerijetko nadovezuje i na integraciju ili inkluziju prema državnim liberalno-sekularnim normama. Farid Hafez, “Alte neue Islampolitik in Österreich? Eine postkoloniale Analyse der österreichischen Islampolitik”, *Zeitschrift für Politik*, LXV, 1, Baden-Baden, 2018, 28.

Kako je i Erich Pritsch (1887–1961) skicirao u svojoj *hommage*-recenziji, Beckerov naučni metod je njegovom historijski orijentiranom uglu posmatranja djelovao suštinski poput mostova između prošlosti i budućnosti,¹³ u čijoj sintezi se uočava binarni pristup “sadržajnog” i “lokalnog”, odnosno vrednovanje njihovog *postanka* (“Werden”) i *suštine* (“Wesen”).¹⁴ Beckerov koncept izučavanja *modernog islama* konzistentno (pre)ispituje odnos države i religije kroz analizu nekoliko ključnih faktora, plastično ilustriranih kroz instituciju *halife* (njenu vjersku i političku doktrinu), te *džumu* i *hutbu* kao temeljne elemente islamskog “kultusa” i njihovu ceremonijalnu primjenu u islamskim postklasičnim zajednicama širom svijeta. Naime, pitanje razdvajanja “državno-političkog i vjerskog” Becker veže još za prvu muslimansku zajednicu, smatrajući da je “rođeno u momentu (...) kada je posljednji od poslanika sklopio oči”,¹⁵ te ga na osebujan način predstavlja u vlastitom vremenu kroz paradigmu balkanskih muslimanskih zajednica i njihovog pravnog odnosa između države i halifata:

*To je [taj] vjerski zahtjev da također i muslimani pod stranom vladavinom tokom molitve spominju ime halife i da šejhul-islam vrhovnom učesnaku dotičnog područja dodjeljuje investituru. Ovakvi zahtjevi su kroz državne ugovore Osmanskog Carstva s Austrijom, Italijom, Srbijom, Bugarskom i Grčkom zvanično priznati i može ih se interpretirati kao čisto političke, jer halifa nije duhovna – već politička institucija.*¹⁶

Bez ikakve dvojbe je njegova polimatija, ostvarena kroz 230 islamo-loških naslova, svoj zenit dostigla u kulturnim i socio-političkim pitanjima islama i muslimanske moderne, pri čemu je njegov primarni diskurs, koherentno osnažen dogmatikom i dostatnim historijskim, pravnim i općedruštvenim temama, predstavljao početnu fazu koja ga je, kao historičara, na koncu vodila do analize pravnog položaja bosanskomuslimanskih vjerskih i vakufsko-mearifskih institucija XIX i prvih godina XX stoljeća.¹⁷

¹³ Erich Pritsch, “C. H. Becker: *Islamstudien*”, *Die Welt des Islams*, XV, 1/2, Berlin, 1933, 55.

¹⁴ “Savremeni Mladoturčin i Berber iz Maroka, visokoobrazovani Indijac i [od]nedavno preobraženi Bantu Crnac su [svi] muslimani, ali s kojom razlikom!”. C. H. Becker, “Ist der Islam eine Gefahr für unsere Kolonien? [1909]”, u: *IS*, II, 156, 176.

¹⁵ Isti, “Der türkische Staatsgedanke [1916]”, u: *IS*, II, 336.

¹⁶ *Ibid.*, 343-344.

¹⁷ Jean Jacques Waardenburg, *L'Islam dans le miroir de l'Occident*, Mouton, Paris, 1963, 30; Enno Littmann, *Der deutsche Beitrag zur Wissenschaft vom Vorderen Orient*, Kohlhammer, Stuttgart, 1942, 9, 38.

STOLJEĆE NAUČNE KRITIKE I RECEPCIJE:
C. H. BECKER U RADOVIMA BOSANSKOHERCEGOVAČKIH
I BOŠNJAČKIH AUTORA

Bosanskohercegovačko zanimanje za aktivnostima germanofonih orijentalnih udruženja i naučnim stvaralaštvom njihovih članova i stručnih glasila krajem XIX i početkom XX stoljeća bilo je, uslijed velikog broja orijentalista među činovnicima Zemaljske vlade u Sarajevu¹⁸ te znatnog broja bošnjačkih studenata u univerzitetским centrima Monarhije – naročito one inteligencije koja je nastojala uticati na pozitivni *imago* islama u germanofonim medijima –, s velikom pažnjom praćeno i analizirano, te u različitim formama u domaćem izdavaštvu objavljivano.¹⁹

Tokom XX i prvih godina XXI stoljeća ime C. H. Beckera bilo je nerijetko prisutno u naučnom aparatu bosanskohercegovačkih, napose bošnjačkih autora, čiji su radovi predstavljali prilog univerzalnim raspravama o autentičnosti islamske civilizacije i kulture ili o povijesti Arapa u srednjem vijeku. Nažalost, drugi i brojniji dio Beckerovog stvaralačkog opusa, posvećen temama savremenog islama i položaju muslimanskih zajednica pod kolonijalnim upravama, panislamizmu i “internacionalitetu islama” – koji se najdirektnije dotiče bosanskohercegovačkih muslimana – ostao je skoro pa u potpunosti nereproduciran.²⁰

¹⁸ Iako je Becker održavao vrlo živu prepisku s mađarskom inteligencijom, iznenađuje da se u njegovom fondu ne nalazi niti jedna razmjena pisama s nekadašnjim vukufskim povjerenikom Zemaljske vlade u Sarajevu Janosom Kracsárikom (1857–1943). Iznenađenje je veće tim što, pored obostranog divljenja prema Goldziheru, zajedničke aktivnosti u radu Generalne skupštine DMG-a 1902. godine ukazuju na lično poznanstvo. “Protokollarischer Bericht über die zu Hamburg abgehaltene Allgemeine Versammlung”, *ZDMG*, LVI, Leipzig, 1902, XLIX.

¹⁹ Npr. Nazim [Safvet-beg Bašagić], “Sud evropskog učenjaka [Alfreda Kremera] o islamskoj prosvjeti”, *Behar*, I, 1, Sarajevo, 1900, 49-50; Leone Caetani, “Uloga islama u razvitku civilizacije [prijevod: Nadžida O. Hadžić]”, *Gajret*, X, 2 i 3, Sarajevo 01. 02. 1926, 27-28.

²⁰ Kao izuzetak mogao bi poslužiti rad Osmana Nuriya Hadžića “Muslimanska versko-prosvetna autonomija u Bosni i Hercegovini i pitanje Carigradskog halifata (povodom 25-godišnjice Džabićevog pokreta), *Brasvo*, XIX, 32, Beograd, 1925, 217-248, za čije izvore je Hadžić naveo i Bartholdovu raspravu o halifi i sultanu (“Prof. V. Bartold: Halifa i Sultan”). Nažalost, nejasno je da li je O. N. Hadžić koristio (isključivo) izvornu, rusku verziju, objavljenu 1912. godine u prvom broju Bartholdovog časopisa *Mir Islama* (203-226; 345-400) i/li njemački prijevod i analizu od C. H. Beckera (“Barthold’s Studien über Kalif und Sultan. Besprochen und im Auszuge mitgeteilt von C. H. Becker”, *Der Islam*, VI, Strassburg, 1916,

Beckerovo ime u djelima bosanskohercegovačkih autora najprije počiva na indirektnoj osnovi, s obzirom na to da su časopisi koje je osnovao ili izdanja u kojima se kao koautor pojavljivao bili korišteni u naučnom aparatu tadašnje bošnjačke inteligencije. Tako je i najpoznatiji sarajevski hroničar na prijelazu iz XIX u XX stoljeće, Muhamed Enveri Kadić (1855–1931), za izvore svoje *Hronike* koristio informacije koje su objavljivane u Beckerovom časopisu *Der Islam*.²¹ S obzirom na to da je Becker bio aktivan saradnik i referentni autor u drugim revijama, poput berlinske *Die Welt des Islams*, na koju su bili pretplaćeni članovi udruženja *Klub der islamitischen Akademiker aus Bosnien und Herzegowina* u Beču i *Der muselmanische Studenten-Sportklub (Muslimanski Gjački Sportski klub)* u Sarajevu, taj podatak uveliko podstiče održivost iznesene opaske.²² Fehim Bajraktarević (1889–1970), jedan od posljednjih bosanskohercegovačkih studenata koji su naučnu kvalifikaciju stekli za vrijeme austrougarske uprave, također je, još od svojih mladalačkih dana, s velikom pažnjom pratio evropsko naučno stvaralaštvo o islamu, među kojima i jubilarne zbornike ili časopise u kojima se C. H. Becker pojavljivao kao autor.²³ No, Beckerova djela je Bajraktarević detaljnije analizirao kao renomirani utemeljitelj beogradske katedre za orijentalnu filologiju, kada je u jednom od svojih najznačajnijih radova – tumačeći Goetheovu “nerazlučivost Istoka i Zapada” – prihvatio njegove autoritativne ocjene o uskim odnosima između islama i kršćanstva na koje su pozivali pojedini evropski autori.²⁴

350-412). Usp. i: Rifet Rustemović, “Von der Malkontentenbewegung bis zur gesetzlichen Anerkennung. Die Rolle der Autonomiebewegung der bosnischen Muslime bei der Anerkennung des Islams in der Habsburgermonarchie”, u: *Die Islamische Glaubensgemeinschaft in Österreich 1909–1979–2019*, Urednici: Rijad Dautović, Farid Hafez, new academic press, Beč, 2019, 21.

²¹ Alma Omanović-Veladžić, “Nad izvorima Kadićevog rukopisnog djela *Tārīḥ-i Enverī*”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 64/2014, Sarajevo, 2015, 367.

²² “Nachrichten über Angelegenheiten der Deutschen Gesellschaft für Islamkunde”, *Die Welt des Islams*, III, 3/4, Berlin, 1916, VIII.

²³ Fehim Nedžati, “Enciklopedija islama”, *Gajret*, IV, 5, Sarajevo 01. 03. 1911, 75. Npr. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft [ZDMG]*, zbornik u čast Ernesta Kuhna i sl.; Fehim Bajraktarević, *Die Lāmīja des Abū Kabīr al-Hudālī*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beču, Beč, 1917, 3.

²⁴ Fehim Bajraktarević, *Uticaj Istoka na Getea. Književno-naučna studija*, Štampa Državne štamparije Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1938, 5-6. Riječ je o španskom arabisti Miguelu Asinu Palaciosu (1871–1944) i njegovom djelu *La Escatologia Musulmana en la Divina Comedia*, čija je pojava izazvala veliko zanimanje u Evropi. Iako je u pogovoru trećeg izdanja (objavljeno 1943. godine)

Objedinjavanje Beckerovih radova u dvotomni kompendijum pod nazivom *Islamstudien* (1924/1932) doprinijelo je jednostavnijoj dostupnosti i kod domaćih pisaca. Ukazujući na patvoreno pisanje Milorada Nedeljkovića u beogradskom "Balkanu", bosanskohercegovački pseudonimom potpisani autor se osvrnuo i na Beckerove stavove o islamu: "Zna li taj člankopisac da Islam ispovijeda načelo: 'U Islamu nema sile'? A je li čitao šta pišu glasovite orijentaliste kao na primjer u Njemačkoj Prof. Bercek [sic!], u Engleskoj Dr. Arnold, u Americi Dr. Sidderd [Lothrop Stoddard, isp. RR], o islamskoj toleranciji. Svi ovi, nakon pomnog istraživanja, dolaze do zaključka da islam nije imao potrebe upotrijebiti mač."²⁵

U nekoliko svojih radova, datiranih prije i poslije Drugog svjetskog rata, kairski i berlinski student Salih H. Alić (1914–1997) pisao je kako je C. H. Becker, "veliki njemački orijentalist, koji je u dva maha bio ministar prosvjete", posebno naglašavao kako "islam nije samo religija nego i civilizacija i državna ideja" pri čemu je "budućnost islama u paktiranju s evropskim kulturnim životom" i da o "prelazu muslimana na kršćanstvo ne može biti ni govora."²⁶ Na drugom mjestu H. Alić je analizirao Beckerovo stanovište o razvoju islama "na helenističkom tlu, helenističkim sredstvima i u helenističkim formama, sa prevagom orijentalnih utjecaja".²⁷

U analizama bosanskohercegovačkih autora nakon Drugog svjetskog rata radovi C. H. Beckera su vrednovani s različitog polazišta ili su, tek, domaći autori na marginama bibliografije evidentirali njemačkog orijentalistu kao jednog od islamologa i autora o povijesti islama. Takav

Palacios donio sumaran pregled evropskih autora koji su naklono vrednovali njegovu tezu, previdio je spomenuti ne samo C. H. Beckera već i najvećeg bosanskohercegovačkog hispanistu Kalmija Baruha, usp. "Islamski izvori Danteove Božanske komedije", *Kalendar Gajret za 1940*, Sarajevo, 1939, 186-193. Miguel Asin Palacios, *Dante i islam*, preveo Rijad Ganibegović, El-Kalem, Sarajevo, 2021, 463-469, 569-586.

²⁵ Omladinac, "Tendenciozno pisanje 'Balkana' o Islamu", *Islamski glas*, I, 14, Sarajevo, 03. 01. 1936, 2.

²⁶ Salih Hadžalić [sic!], "Islam i stvarnost", *Novi behar*, XIII, 13-18, Sarajevo, 1939-1940, 211-212, 214.

²⁷ Kako je i sam naveo, koristio se prvom knjigom Beckerovih *Islamstudien* "gdje su sabrane njegove brojne rasprave o ovom problemu". Salih H. Alić, "Arapsko-islamska filozofija, definicija i značaj u istoriji", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XXIV/1974, Sarajevo, 1976, 112.

je, primjerice, slučaj s disertacijom Mehmeda Maslića (1910–1989),²⁸ dok je Mehmed Kico (1949–2018) tokom vlastitih istraživanja i rada na prijevodu kapitalne Smajlovićeve studije uvrstio Beckera u svoj indeks autora čiji je doprinos, između ostalog, uticao na razvoj kulture prevođenja, ali i kao plastičan primjer za ukazivanje nedosljednosti i odstupanja pri pisanju imena stranog porijekla na arapskom jeziku.²⁹ Drugi autori, poput Fuada Saltage (1952–2012), bez naročite intencije za argumen-tacijom vlastitih navoda, smatrali su Beckera neprijateljskim ne samo prema Arapima već i prema islamu, vjerujući da je “u analizi multikul-ture apstrahirao sve što je suštinski istočnjačko, muslimansko, svodeći islamsku civilizaciju na helenizam koji se sukcesivno arabizirao”.³⁰

Za razliku od pomenutih autora, nekolicina bosanskohercegovačkih intelektualaca je s posebnom pažnjom analizirala Beckerova djela i teze. Rođeni Mostarac i nekadašnji student u Leipzigu i Beču, Smail Balić (1920–2002), u svojim nepregledno bogatim referencama posebnu pažnju posvetio je djelima njemačkog orijentaliste. Balić je smatrao kako su radovi pojedinih domaćih autora koji su pisali o Bosni, poput “Ive Pilara, Dinka Tomašića i Muhameda Hadžijahića (...) vrlo bliski C. H. Beckerovom poimanju filozofske islamistike”.³¹ No, u narednom perio-du, čini se da je i kod Balića primjetan uticaj Beckerove metodologije, jer je u svojim radovima koristio njegovu nomenklaturu geneze i suštine (“Werden und Wesen”).³² Također, u jednom od svojih posljednjih djela, Balić je, slično kao i *Omladinac* 1936. godine, podsjetio na Beckerove stavove nasuprot ustaljenog stereotipa “širenja islama mačem”, u kojima je njemački orijentalista dokazao kako “vojno širenje muslimanske

²⁸ Mehmed Maslić, *Das islamische Erbrecht nach der hanefitischen Schule unter besonderer Berücksichtigung der scheriatsrechtlichen Praxis in Bosnien und der Herzegowina*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beču, Beč, 1947, 1.

²⁹ C. H. Becker je evidentiran dva puta, jednom kao “Becker (Carl Heinrich)”, a drugi put kao “Bekker (Karl Heinrich)”. Mehmed Kico, *Arapski jezik u prevođenju između Istoka i Zapada*, El-Kalem, Sarajevo, 2012, 136; Isti, “Vodič kroz imena orijentalista”, *Novi Muallim*, 45, Sarajevo, 2011, 89.

³⁰ Fuad Saltaga, *Islam u iskrivljenom ogledalu: evrocentrizam spram islama*, SALFU, Sarajevo, 1998, 191.

³¹ Smail Balić, *Die geistigen Triebkräfte im bosnisch-herzegowinischen Islam (Ideengeschichtliche und soziologische Ansätze)*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beču, Beč, 1945, 32.

³² Isti, “Der Islam zwischen Donau und Adria (Sein Werden und Wesen)”, *Anatolica*, I, 1, Leiden, 1967, 93-104. Također, Balić se u navedenom radu osvrnuo na Beckerovo tumačenje džizije i na pravni položaj muslimanskih i nemuslimanskih podanika. Usp. str. 102-104.

države nije istovjetno sa širenjem islama” – što su dva različita povijesna toka. Cjelokupan ciklus Balić je zaokružio objavivši u časopisu *Der Islam* svoj rad o bosanskohercegovačkim muslimanima.³³

Uz Balića, najdosljedniji u korištenju Beckerovog islamološkog opusa bio je Nerkez Smailagić (1927–1985), autor u čijim radovima se, kako to ističe Enes Karić, pomiruju “ultraislamski i evropocentrički stavovi i težnje”.³⁴ Iako Beckeru nije ukazao značajnije mjesto u plejadi orijentalista i islamologa, dajući prednost “Goldziheru (o islamskoj predaji), Hurgronjeu (o islamskom pravu)[?], Wellhausenu (kao autoru povijesti islamskog svijeta) i Nöldekeu (kur’anske studije)”³⁵, očividno je da se Smailagić, svakako uz druge brojne autore i radove, poslužio i Beckerovom postavkom razvoja orijentalnih i islamskih nauka u Njemačkoj, te pitanjem institucije halifata XIX i XX stoljeća.³⁶ Aktivnosti u istraživanju rukopisa i papirusa, na kakvim je svojevrmeno radio i C. H. Becker u Heidelbergu, Madridu, istanbulskim džamijama i drugdje, Smailagić je istakao kao izuzetno važnu metodu u “poznavanju Islama”.³⁷ Na koncu, Smailagić navodi da je C. H. Becker prvi ukazao na vezu “između islamskog vjerskog izlaganja i sudačkog sjedala u ranom arapskom periodu”, čime je objašnjeno “zašto *hatib* mora sjesti između dvije *hutbe*, zašto se mora osloniti na štap, mač ili luk, što su bili atributi suca u staroj Arabiji.”³⁸ U drugim djelima Smailagić je naročito nastojao kritici podvrgnuti teorije o “helenističkoj baštini” islamske

³³ Isti, *Zaboravljeni islam*, Gesellschaft Bosnischer Akademiker in Österreich, Beč, 2000, 181, 214; Isti, “Der bosnisch-herzegowinische Islam”, *Der Islam*, XLIV, Berlin, 1968, 115-137.

³⁴ Enes Karić, *Prilozi za povijest islamskog mišljenja u Bosni i Hercegovini XX stoljeća*, knj. 1, El-Kalem, Sarajevo, 2004, 632.

³⁵ Nerkez Smailagić, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990, 464. Ovakvo vrednovanje (kod Smailagića vrlo vjerovatno potiče od Pareta, usp. *Arabistik und Islamkunde an deutschen Universitäten. Deutsche Orientalisten seit Theodor Nöldeke*, F. Steiner, Wiesbaden, 1966, 18) postalo je, faktički, norma nakon što je Becker prvi tom svojih *Islamstudien* u znak zahvalnosti i iznimnog poštovanja posvetio “mojim učiteljima, utemeljiteljima istraživanja islama, dvojici umrlih i dvojici živih: J. Wellhausenu, I. Goldziheru, Th. Noeldekeu, C. Snouck Hurgronjeu”.

³⁶ *Ibid.*, 231-232. O tome kod Beckera: “Der türkische Staatsgedanke [1916]”, u: *IS*, II, 334-344.

³⁷ *Ibid.*, 464.

³⁸ *Ibid.*, 251. Smailagić je ovdje u potpunosti prihvatio natuknicu holandskog orijentaliste o hutbi iz prvog izdanja *Enciklopedije islama*. Usp. Arent Jan Wensinck, “*Kḥuṭba*”, *Encyclopaedia of Islam*, II, Urednik: Martijn Houtsma et al., Brill, Leyden, 1927, 981. Beckerove crtice o važnosti petka i hutbe čitamo i kod

civilizacije, što se na izvjestan način može smatrati svojevrsnom replikom i Beckeru.³⁹

O Beckerovom prisustvu u djelima bošnjačkih autora od naročite je važnosti studija Ahmeda Smajlovića (1938–1988), djelo koje je već kao disertacija i svojim prvim arapskim izdanjem (*Falsafa al-istišrāq wa aṭaruhā fī al-adab al-‘arabī al-mu‘āšir*, 1974/1980) privuklo pažnju brojnih autora, čime je postalo neizostavan dio univerzalne naučne kritike orijentalizma.⁴⁰ U svojoj obimnoj studiji Smajlović se na više mjesta doticao pojedinih Beckerovih osvrtā o islamu, pri čemu je njemačkog orijentalistu najprije držao za istraživače sklone “objektivnosti, koji se drže činjenica” i pred kojima su “neodmjerene ocjene (...) otišle u vjetar”, priznavši mu doprinos u utvrđivanju “suštinskog jedinstva klasičnih civilizacija” kao što su islamska i evropska.⁴¹ Na drugim mjestima Smajlović je vješto polemizirao o Beckerovim aspektima autentičnosti islamske civilizacije, zaključujući da je sama orijentalistika potvrdila mnoge utjecaje koje je islamska civilizacija ostvarila, čime su “utjecaji muslimana i baštinika arapskog jezika na Evropu bili znatni”, ali i da u kontekstu suštinskog jedinstva “svakako treba jasno razlikovati evropski i orijentalni duh”.⁴² Smajlović se prvenstveno služio arapskim prijevodima Beckerovih radova te drugih orijentalista – literaturi koja je uglavnom nastala u godinama nakon Drugog svjetskog rata – koji se bave njemačkom orijentalistikom i njenim diskursom.⁴³

Annemarie Schimmel (1922–2003) u knjizi *Islamska godina: vremena i praznici*, prevela Niđara Pašanović, El-Kalem, Sarajevo, 2007, 32-33.

³⁹ Nerkez Smailagić, *Klasična kultura islama*, knjiga I, vl. naklada, Zagreb, 1973, 75-86.

⁴⁰ Usp. Hartmut Fändrich, “Orientalismus und *Orientalismus*: Überlegungen zu Edward Said, Michel Foucault und westlichen ‘Islamstudien’”, *Die Welt des Islams*, XXVIII, Leiden, 1988, 186; Ekkehard Rudolph, *Westliche Islamwissenschaft im Spiegel muslimischer Kritik: Grundzüge und aktuelle Merkmale einer innerislamischen Diskussion*, Schwarz, Berlin, 1991, 78-79. Alexander Haridi, autor najznačajnije studije o Beckerovim kulturno-civilizacijskim aspektima islama previdio je, nažalost, u popis arapske kritike (Aqīqī i drugi) uvrstiti i Smajlovićevu studiju. Alexander Haridi, *Das Paradigma der “islamischen Zivilisation” – oder die Begründung der deutschen Islamwissenschaft durch Carl Heinrich Becker (1876–1933)*, Ergon, Würzburg, 2005, 166-176.

⁴¹ A. Smajlović, *Filozofija orijentalistike*, 253.

⁴² *Ibid.*, 538-540.

⁴³ Riječ je o Beckerovoj brošuri *Das Erbe der Antike im Orient und Okzident* (Quelle & Meyer, Leipzig, 1931), koju je 1946. godine, uz druge radove C. H. Beckera i u vezi s njim, preveo i objavio Abdarrahman Badawi. Hellmut Ritter,

Pored naučne i kritičke domaće literature,⁴⁴ vrijedi spomenuti i selekciju *100 svjetskih velikana o islamu*, u koju je priređivač, na osnovu engleskog izdanja Beckerovog djela o kršćanstvu i islamu, uvrstio pozitivne stavove njemačkog orijentaliste o poslaniku Muhammedu, a. s.⁴⁵

BOSANSKOHERCEGOVAČKI MUSLIMANI U KONCEPTU BECKEROVE “ISLAMSKE POLITIKE”

Od pariške Milenijske izložbe do Strothmannove posjete Sarajevu 1929. godine: Beckerova gnoseologija i metodologija o bosanskohercegovačkim muslimanima

O Beckerovim prvobitnim spoznajama o bosanskim muslimanima *en fin de siècle* može se samo nagađati i stavljati znak pitanja: koliko se kroz Hammerov opus ili na osnovu rukopisnih i kataloških zbirki Berlina, Beča, Pariza, Istanbula, Leipziga mogao upoznati s brojnim bošnjačkim autorima osmanske književnosti i poezije, ili koliko se pod uticajem majčinog amidže, “velikog *goetheovca*”,⁴⁶ mogao upoznati sa životom plemstva nekadašnjeg Bosanskog ejaleta kroz “Žalosnu pjesancu plemenate Hasanaginice” (*Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga*)?

“Misir/Egypt”, *Oriens*, II, 2, Leiden, 1949, 346; Jörg Kraemer, *Das Problem der Islamischen Kulturgeschichte*, Niemeyer, Tübingen, 1959, 26. Na drugom mjestu, Smajlović se vodio arapskim prijevodom studije Franza Rosenthala (*The Technique and Approach of Muslim Scholarship*, 1947) u kojoj je jedan od ključnih motiva Beckerov članak “Ubi sunt qui ante nos in mundo fuere [1916]”.

⁴⁴ Pored *pro et contra* narativa o Beckeru u djelima Edwarda Saida (*Orientalism*), Hichema Djaita (*Europe and Islam*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles, 1985) i Ahmeta Davutoğlua (*Alternative Paradigms. The Impact of Islamic and Western Weltanschauungs on Political Theory*, University Press of America, Lanham, 1994), koja su prevedena na bosanski jezik, vrlo je simptomatično, čak i začuđujuće, kako u brošuri o apokaliptičnosti orijentalistike i njenih protagonista kao “otvorenih protivnika i mrzitelja islama” nije niti jednom evidentirana Beckerova aktivnost. Usp. Mustafa es-Sibai, *Orijentalizam i orijentalisti: za i protiv*, preveo Nezir Halilović, Selam, Zenica, 2003.

⁴⁵ Samir Bikić, *100 svjetskih velikana o islamu (o Kur'anu, o poslaniku Muhammedu i muslimanima)*, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2015, 42-43.

⁴⁶ Kristina Michaelis, Ulf Morgenstern, *Die Gelnhäuser Großbürgerfamilien Becker und Schöffner: Kaufleute, Kosmopoliten, Kunstmäzene*, Am Goldenen Fuss, Hamburg, 2013, 41.

No, ono što je sigurno, posjetitelju Milenijske izložbe 1900. godine, radoznalog duha kakav je bio Beckerov, naprosto nisu mogli promaknuti brojni detalji kojima je u Parizu bio predstavljen bosanski paviljon.⁴⁷ Beckerova naučna produkcija o bosanskohercegovačkim muslimanima se, kao posljedica njegovog zanimanja i metodologije, i više nego primjetno razvijala: na početku se radilo tek o marginalnim komentarima koji su pratili kritičke osvrtne na noviju literaturu u islamskim studijama, da bi potom njemački orijentalista djelovao u potpunosti posvećen analizi austrougarske “islamske politike” naspram cjelokupne tadašnje vjerske i vakufsko-mearifске organizacije Bošnjaka. S obzirom na karakterističan stil i naučni pristup, Becker je u svojim analizama i komentarima izuzetno vješto, uz solidan bibliografski opus, predstavio i same refleksije koje je na državni poredak Dvojne monarhije izazvalo postojanje jedne muslimanske zajednice.

U *Izvjestajima* 1908. [Bericht II] i 1912. [Bericht III] godine Becker je skrenuo pažnju na njemačko izdanje Hangijeve studije (u prijevodu Hermanna Tauska) o životu i običajima Bošnjaka,⁴⁸ čiju analizu je upotupnio sistematskim i vrlo detaljnim izvještajem o organizaciji “tamošnjeg islama”, kojeg je donio “jedan Musliman” u francuskoj *Revue du monde musulman*.⁴⁹ Kao i kod drugih pitanja koja je tretirao u islamskim naukama, Becker je očevidno i o pitanju bosanskohercegovačkih muslimana imao u vidu pojedine Hartmannove “novinarske” crtice o aktivnostima Bošnjaka tokom završne faze Autonomnog pokreta i prvih postaneksionih godina u Monarhiji.⁵⁰ Pitanje dodjele menšure

⁴⁷ H. Ritter, “Becker als Orientalist”, 175-176. Iako je u njegovom fondu arhivirana korespondencija s više od 3.000 osoba (od 1896. do 1932. godine), nažalost, nije uočena niti jedna prepiska koja bi indicirala postojanje direktnih veza s bošnjačkom inteligencijom. No, to svakako ne umanjuje mogućnost da je pruski ministar, u okviru svoje desetodnevne diplomatske posjete Mađarskoj 1926. godine, tokom obilaska Đul-babinog turbeta (“das Grabmal von Gül Baba”) mogao doći u bliži kontakt s tadašnjim miljenikom mađarske vlade i apogetom osnivanja mađarske Islamske zajednice Hilmi-ef. Durićem (1887–1941). “Strogo povjerljivi protokol” Beckerovog službenog putovanja citiran prema: Gábor Ujváry, “Carl Heinrich Becker feljegyzése 1926. május-júniusi magyarországi látogatásáról”, *Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények*, Budimpešta, 2006, 281.

⁴⁸ Anton Hangi, *Die Moslim's in Bosnien - Hercegovina: ihre Lebensweise, Sitten und Gebräuche*, Kajon, Sarajevo, 1907.

⁴⁹ Imza Mahfouz, “L'islam en Bosnie et Herzegovine”, *Revue du monde musulman*, II, 7, Paris, 1907, 289-309.

⁵⁰ Martin Hartmann, *Der Islamische Orient*, tom I, Wolf Peiser, Berlin, 1905, 90-91; Isti, *Der islamische Orient*, tom III: *Unpolitische Briefe aus der Türkei*, Rudolf

reisul-ulemi, koje je naknadno predstavio kao neizostavan segment kompleksne slike islama u međunarodnim odnosima, najprije je nastojao skicirati kao svojevrsnu kritiku tadašnjim germanofonim orijentalnim i islamskim studijama:

*O muslimanima u Bosni i Hercegovini bili smo do sada veoma slabo podučavani, premda su u zadnje vrijeme mnogo toga uradili da se o njima politički govori povodom pitanja ko će njihovog vjerskog poglavara imenovati; oni bi rado istanbulskog šejhu-l-islama s time ovlaštenog vidjeli, u što se Austrija nije bila voljna upustiti.*⁵¹

Osim gorućih političkih pitanja i njihovih implikacija na praktičnu realizaciju statutarnog organiziranja Islamske zajednice bosanskohercegovačkih muslimana, Becker je također uočio postojanost kompromisa između šerijatskih propisa i predislamskih narodnih običaja kod Bošnjaka, navodeći kako se “čisti slavizam odaje prije svega u odnosima spolova prije braka”, kako se u ašikovanju sadrže tragovi “otmice mlade” i sl. Iako Hangi “ne raspolaže stručnim znanjem o islamu”, Becker ističe da je “autor pažljivo sabrao mnogo vrijedan materijal” praćen, između ostalog, lokalnim legendama.⁵² No Beckerove ocjene o Bošnjacima u *Izveštajima* su kudikamo više bazirane na “realijama” i političkim pikanterijama stvarnog vremena nego nužno na naučnom i literarnom opusu koji o njima govori.

Sličan pristup, uz iznimnu opskrbljenost naučnim aparatom, Becker je u potpunosti etablirao 1915. godine u svome najdetaljnijem osvrtu o bosanskohercegovačkim muslimanima. Iako su svi važni procesi koji su se ticali oblikovanja tadašnje Islamske zajednice već bili uveliko

Haupt, Leipzig, 1910, 116. Nakon što je nekoliko dana proveo u društvu austrijskih orijentalista u Beču, Hartmann je s velikim entuzijazmom pisao Beckeru o statusu tamošnje “islamske politike” i saradnji s orijentalnim udruženjima. Hartmann Beckeru, 31. 12. 1909, pismo br. 39, cit. prema: L. Hanisch, *Der Briefwechsel*, 55.

⁵¹ C. H. Becker, “Islam [Bericht II]”, *Archiv für Religionswissenschaft*, XI, Leipzig, 1908, 359-360. Pasaž je u potpunosti preuzet od Mahfouza (usp. “L’islam”, 300-302), koji je nakon vijesti o Autonomnom pokretu bosanskohercegovačkih muslimana u *Pester Lloyd*u od 17. 03. 1907. godine iscrpno analizirao pitanje odnosa okupacione vlasti prema muslimanima u Bosni i Hercegovini. Kako je redakcija u uvodu navela, Mahfouz je pseudonim njihovog saradnika, vjerovatno jednog od alžirskih muslimana koji su saradivali s Alfredom Le Chatelierom (1855–1929), urednikom i osnivačem lista. Vidi i: Gavin Murray-Miller, *Empire Unbound: France and the Muslim Mediterranean, 1880–1918*, Oxford University Press, New York, 2022, 120-122.

⁵² Ibid.

okončani,⁵³ Becker je, kao savremenik, kod pojedinih i još uvijek neriješene pitanja vrlo vješto ostajao otvoren, dok je kod drugih nastojao iskazati svoj “čisto historijski” i “čisto naučni” pristup, potkrijepljen povijesnim izvorima različitih provenijencija i otvaranjem pitanja koja odaju dojam neprestane polemike s tradicionalnim poimanjem orijentalnih studija.

Pri ovoj analizi, koja je tokom druge ratne godine bila predstavljena berlinskom auditoriju na poziv Martina Hartmanna i udruženja *Deutsche Gesellschaft für Islamkunde*,⁵⁴ njemački orijentalista je imao na raspolaganju informacijama neizmjereno bogat Krcsmárikov članak o Bosni i Hercegovini iz prvog toma *Enciklopedije islama*,⁵⁵ osvrt uredništva prvog broja časopisa *Die Welt des Islams* o bosanskohercegovačkim muslimanima,⁵⁶ stenografske bilješke Gornjeg doma Carskog vijeća (*Herrenhaus*) o priznanju islama u Habsburškoj Monarhiji, te Zemaljski ustav Bosne i Hercegovine.⁵⁷ Najzad, sudeći po korištenoj terminologiji i načinu pisanja vjerskih i vakufsko-mearifskih institucija kod bosanskih muslimana, Beckeru je nesumnjivo bio dostupan i njemački prijevod *Statuta*.⁵⁸

⁵³ Tek je § 59 Autonomnog statuta dopunjen 24. 09. 1914. godine.

⁵⁴ C. H. Becker, “Islampolitik”, *Die Welt des Islams*, III, 2, Berlin, 1915, 101-120. S obzirom na tadašnju ratnu cenzuru u Njemačkoj, svaka aktivnost koja je u svome naslovu sadržavala pojam “-politik” morala je biti blagovremeno prijavljena nadležnim vlastima. To je Hartmannu, očito, stvaralo mnogo nepritika, jer je nakon par bezuspješnih pokušaja vjerovao da će tek “inšallah morgen!” dobiti dozvolu. Hartmann Beckeru, 09. 04. 1915, pismo br. 90, cit. prema: L. Hanisch, *Der Briefwechsel*, 90.

⁵⁵ Janos Krcsmárik, “Bosnien und die Hercegovina”, u: *EI*, I, Urednik: Martijn Houtsma et al., Brill, Leiden, 1913, 785-797.

⁵⁶ “Das österreichische Reichsgesetz vom 15. Juli 1912”, *Die Welt des Islams*, I, 1, Berlin, 1913, 18-20; G.[eorg] K.[ampffmeyer], “Statistik der Mohammedaner auf der Balkanhalbinsel und in Österreich”, *Ibid.*, 32-33; Isti, “Abwanderung von Mohammedanern aus den Balkangebieten”, *Ibid.*, 33-35.

⁵⁷ *Beilagen zu den Stenographischen Protokollen über die Sitzungen des Herrenhauses des Reichsrates*, XXI sesija, tom I, k.k. Hof- und Staatsdruckerei, Beč, 1911, 14, 17; “Landesstatut”, u: *Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina*, II, 19, Sarajevo, 1910, 22-29.

⁵⁸ “Allerhöchste Entschließung betreffend das Statut über die autonome Verwaltung der islamitischen Religions-, Stiftungs- und Schulangelegenheiten in Bosnien und der Hercegovina vom 15. April 1909/1. Mai 1909”, u: *Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina*, X, 49, Sarajevo, 1909, 419-454. Becker je zadržao transkripciju koja je korištena u Statutu (npr. Ulema-Medžliß), dok je

Izuzev objavljenih radova i rukopisa, tema bosanskohercegovačkih muslimana, izlazeći van vremenskih okvira njegove karijere u orijentalnim naukama (1916. godine) i bivstvovanja bosanskohercegovačkih muslimana u Dvojnoj monarhiji (1918), evidentna je i unutar korespondencije koju je Becker vodio s drugim orijentalistima i autorima. Pored zanimljive rasprave koju je pokrenuo bečki historičar August Fournier (1850–1920) u vezi s opaskom o religijskoj protkanosti u državnoj politici Habsburške Monarhije, Rusije i Osmanskog Carstva,⁵⁹ od izuzetnog značaja je dio pisma koje je Becker dobio od Rudolfa Strothmanna (1877–1960), bliskog saradnika i nasljednika na poziciji urednika časopisa *Der Islam*. Detalji s kojima je Strothmann u decembru 1929. godine iz Burse upoznao “visokopoštovanog ministra” o svojim impresijama tokom boravka u glavnom gradu Bosne i Hercegovine, osim što nude vlastitu širinu i osobenost, načelno potkrepljuju spoznaju kakvu je Becker sebi stvorio o Bošnjacima dvadesetak godina ranije:⁶⁰

*Od Vas oputovah za Sarajevo. Ubrzo sam u rektoru Šerijatske škole pronašao potpuno odgovarajućeg vodiča. Dvosmislen poput svog arapsko-slavenskog imena Schakir Sikarić [Šaćir Sikirić, isp. RR] bijaše ovaj plavi musliman; nekoć je doktorirao na mađarskom jeziku kod Goldzihera s radom o tekijama i evlijama u Bosni; razumije nešto njemački i mnogo arapski. Bio je veoma radostan zbog prvog evropskog kolege koji ga je posjetio. Pored jedne skromne fikhške biblioteke osjećao se posve odsječen od nauke, kao i od islamskog svijeta; **od turskih promjena bosanski islam na neki način lebdi u zraku.** ⁶¹ [ist. RR] Nakon što me je više puta i [to] vrlo kolegijalno proveo - očitovao se*

Krcsmárikov rad redakcija *Enciklopedije islama* standardizirala prema naputku koji je od 1930. godine postao norma (medjlis-i ‘ulamā).

⁵⁹ GStA, VI, HA, NI Becker, C. H., br. 694.

⁶⁰ Autor se ovom prilikom zahvaljuje prof. dr. Sabine Schmidtke s Univerziteta Princeton na ustupljenom materijalu pisama koja je Strothmann tokom svog putovanja u Jemen slao C. H. Beckeru. Tri pisma (izvorno pohranjena u Beckerovom fondu, pod br. 4385) su u međuvremenu objavljena i dostupna (Usp. Sabine Schmidtke, “Rudolf Strothmann’s Trip to the Middle East (1929/30): Bosnia, Montenegro, Albania, Anatolia, the Levant, Jordan, Palestine, Egypt, Saudi Arabia, Eritrea, and Yemen”, *The Arabist*, XLIV, Budimpešta, 2022, 169-197), dok će Strothmannov putopis (*Mein schönstes orientalisches Semester: Von Sarajewo nach Šan’ā’, 18. 9. 1929–10. 5. 1930*, Urednici: Sabine Schmidtke, Gaby Strothmann) biti dio posebne edicije.

⁶¹ Strothmann je ovdje ponovio sličan Beckerov stav (usp. “Islampolitik”, 102), mišljenje koje su dijelili i pojedini domaći autori, dovodeći pitanje u kontekst s ishodom Balkanskih ratova 1913. godine. Npr. Vladimir Ćorović, “Das Erwachen der

pri rastanku: "A sad idem kući (koju ja ni jednom čak ni izdaleka nisam vidio) mojoj zarom potpuno pokrivenoj supruzi". On se lično deklarirao kao energični zagovaratelj muslimanskih običaja u cjelini; koji je [sic!] i tamo na selu još prilično čvrsti. Čudnovato me dojmio gimnazijski konvikt u kojem slavenski plavokosi mladići sa sela bivaju sakupljani za budući "duhovni" poziv.

Iako prostorom oskudne, Strothmannove percepcije su u potpunosti iskazane u formi "praktične islamske politike" i stilom koji nudi uvid u lokalnu predstavu prema Beckerovom obrascu. Povrh svega, vrlo su poticajna njegova opažanja o vjerskoj organizaciji albanskih sunitskih muslimana, pošto je tek njihovog vjerskog poglavara u svojoj dopisnici (*Ansichtskarte*) naveo kao reisul-ulemu (*Râis al-'ulamā*). Kao odličan poznavatelj Beckerove bibliografije, Strothmann je na što jednostavniji način želio predstaviti sva moguća pitanja u vezi s nastankom i suštinom jedne institucije čije funkcioniranje je Beckeru odveć bilo poznato.⁶²

Na koncu, Beckerovi sadržaji o Bosni sastavni su dio manuskripta o "Balkanskom pitanju u XIX stoljeću". Njegovo neprestano zanimanje za ingerencijama najviših islamskih institucija (halifa i šejhul-islam) i njihovog odnosa prema muslimanskim manjima u državama koje su nastajale nakon pokreta među kršćanskim narodima (Grci, Srbi i Bugari) bilo je put ka cjelovitom sagledavanju "islamske politike" u praksi nemuslimanske države.⁶³

"WIE ES ÖSTERREICH IN BOSNIEN GETAN HAT": DESKRIPCIIJA AUSTROUGARSKE ISLAMSKÉ POLITIKE

Kako je već ukazano, skica Beckerove "islamske politike" predstavlja definiranje odnosa države (kako muslimanske tako i nemuslimanske) i islama, te njihove refleksije na državnuopravni ("problem unutrašnje politike") i međunarodnuopravni ("problem internacionalne politike") poredak. Prema njemu, elementarni problem, pored nedoumice "kako se uopće postaviti naspram islama – da li ga suzbijati i protiv njega se boriti, da li ga podržavati ili se, pak, ravnodušnim držati?" – ogleda se

jugoslavischen Moslim zum modernen Leben", *Slavische Rundschau*, I, 7, Prag, juli 1929, 527.

⁶² Usp. S. Schmidtke, "Rudolf Strothmann's Trip to the Middle East", 172-173.

⁶³ C. H. Becker, *Die Balkanfrage* (rukopis), GStA, VI, HA, N1 Becker, C. H., br. 6542.

također kroz stepen uplitanja države u islamske poslove i pitanje da li evropsku “državnu upravu” (*Staatsleitung*) treba “u potpunosti odvojiti od islamsko-vjerskog života stanovništva, da bi se u konačnici ograničila [tek] na opće pravo nadzora”.⁶⁴

Islam kao predmet unutrašnje politike

Iako je Beckerov fokus usmjeren na definiranje odnosa kolonijalne i evropske države s islamom, nezanemariva je njegova sinteza o islamskoj politici muslimanske države. Premda je moguće govoriti o “islamskoj politici Afganistana ili Perzije”, smatrao je da najprikladniji primjer islamske politike u praksi muslimanske države predstavlja Osmansko Carstvo, koje je ujedno “halifat i ustavna država” i gdje su “religija i kultura” isprepleteni kroz cjelovitost elemenata koji su tokom minulih stoljeća obrazovali “proživljeno državno jedinstvo halifata”. Uzevši u obzir posljedice i ulogu mladoturske revolucije u realnom vremenu, Becker je naglasio da bi se trebali najprije razjasniti “oblik i karakter nove države”⁶⁵ u kojoj se uslijed brojnih društveno-političkih procesa naziru promjene koje je Fikret Karčić simbolično predstavio kao “obesnaživanje klasičnog koncepta jedinstva vjere i države (*dîn ve devlet*)”.⁶⁶ U “apsolutističko-patrijarhalnoj halifatskoj državi” prošlog vremena pitanje *državnog nadzora (Staatsaufsicht)* i *autonomije vjerske zajednice (Kultusautonomie)* u nadležnosti vjerskih i državnih institucija islamske države moglo bi podsjećati na zatvorenu hijerarhiju, gdje se, kako piše Becker, “na prvi pogled čini da ovaj problem (...) kad bi halifa bio papa, uopće ne bi bio problem.” Ali, budući da “halifa nije papa, već svjetovni vladar idealne sveukupne zajednice” uz kojeg kao “utjelovljenje vjerskog momenta” stoji šerijat, autoritativno interpretiran od “vrhovnog muftije hanefijskog mezheba”, šejhul-islama, cjelokupan koncept i odmotavanje njihovog međudnosa rješava se “na personalnoj osnovi”.⁶⁷ No, ipak ovo pitanje postaje paradoksalno: brojnim promjenama koje su obilježile XIX i prve godine XX stoljeća “srednjovjekovna

⁶⁴ Isti, “Islampolitik”, 101, 108.

⁶⁵ Ibid., 101-102.

⁶⁶ Fikret Karčić, *Studije o šerijatskom pravu i institucijama*, El-Kalem/CNS, Sarajevo, 2011, 396.

⁶⁷ C. H. Becker, “Islampolitik”, 102-104.

ideja jedinstvenog identiteta države i crkve se polako rastapa i zamjenjuje kroz modernu misao. Ali država, kao takva, ostaje islamska”.⁶⁸

S druge strane, bavljenje islamom u politici nemuslimanskih država, naročito Francuske, Engleske i Holandije, karakteristično je po svojim kolonijalnim atributima, dok se u politici Rusije i Austrije pojavljuje i kao unutardržavno. Ponukan različitim motivima, Becker pravi diferencijaciju u odnosu na rusku politiku koja je, prema njemu, čak i kao “unutardržavna” apsolutno i “čisto kolonijalna” i predstavlja klasičan model odnosa prema “stranom” tijelu, dok je austrijska islamska politika uslijed svog potpunog miješanja u pravni položaj islamskih institucija u Bosni i Hercegovini eklatantan primjer bavljenja islamom kao unutardržavnim pitanjem.⁶⁹

U ovakvoj koncepciji islamska politika u praksi nemuslimanske države oslikava se kroz *suverenitet* (*Staatshoheit*), odnosno supremaciju države i njenih ingerencija nad *autonomijom vjerske zajednice* (*Kultusautonomie*).⁷⁰ Primarna svrha ovakve politike, kojom bi se “u čisto islamskom području” umjesto “prisile obrazovao izvjesni temeljni organ državnog nadzora”, usmjerena je ka formiranju tijela koje “potom samostalno uređuje vjerski život”.⁷¹ Kako je već poznato, memorandum i predstavke *k.u.k.* ministra finansija Benjámina Kállaya (1839–1903) iz oktobra 1882. godine, kojima se, prema Andrassyjevom naputku, navodno ispunjavala “želja” nekolicine Bošnjaka za osnivanjem “autonomne muhamedanske crkve”, a stvarno zadovoljili vlastiti imperijalni apetiti, vodili su ka uspostavi “temelnog organa državnog nadzora” u islamskim pitanjima Bosne i Hercegovine.⁷²

⁶⁸ Ibid., 106.

⁶⁹ Ibid., 108.

⁷⁰ Ibid., 108-109.

⁷¹ Ibid., 109; C. H. Becker, “Der Islam und Kolonisierung Afrikas [1910]”, 207.

⁷² Benjámin Kállay, *Die Lage der Mohammedaner in Bosnien*, Holzhausen, Beč, 1901, 54; Omer Nakičević, *Istorijski razvoj institucije Rijaset*, Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1996, 79-87, 102-125. Također pogledati: Hamdija Kapidžić, *Hercegovački ustanak 1882 godine*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1958, 75-81; Enes Durmišević, *Uspostava i pravni položaj Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, 1882–1899*, Magistrat, Sarajevo, 2002. Naročito o Islamskoj zajednici u “sjeni vlasti i državnih interesa”, te pritiscima raznih političkih i interesnih grupacija i subjekata, pogledati: Adnan Jahić, *Vrijeme izazova. Bošnjaci u prvoj polovini XX stoljeća*, Bošnjački institut, Sarajevo, 2015, 243-252.

Iako je Imza Mahfouz predstavio historijat i nastanak vjerskih i vakufsko-mearifskih institucija kao “organski režim” (*régime organique*), primjetno je da se Becker nije osvrtao na prvobitni period bivstvovanja Islamske zajednice,⁷³ smatravši dokument odobren *Previšnjom odlukom* 15. IV 1909. godine kao temeljni i konačan, te zaključivši da “svako poslovanje s Islamskom organizacijom u Bosni”, da li pravno ili praktično, “mora polaziti od ovoga dugo i pažljivo pripremanog Statuta koji predviđa mješavinu državnog nadzora i crkvene autonomije”. Ujedno je Becker prema ovome interdependentnom kompromisu nemuslimanske države i “islamske zajednice” ostao vrlo rezerviran, smatrajući da se o ovakvoj “mješavini jedva intenzivnije može razmišljati”.⁷⁴ Njegov skepticizam o teško provodivoj politici je umnogome zanimljiviji ukoliko se uzme u obzir činjenica da se tokom svojih boravaka u Egiptu lično upoznao s intencijama tamošnje islamske politike u režiji lorda Cromera koji se, s druge strane, uveliko zanimao za karakteristike austrougarske islamske politike u Bosni, koja je “pronašla najbolji recept kako da se uredi muslimanska vjerska zajednica u okvirima jedne hrišćanske države”.⁷⁵

Unutrašnja struktura vjerske organizacije kao instrumenta državnog nadzora u potpunosti je kompatibilna s “institucionalnim rješenjem za organizaciju vlastitih vjerskih poslova” koji je razvijan u islamskoj tradiciji bosanskohercegovačkih muslimana nakon 1878. godine, zasni-vajući se na “administraciji, vakufu, vjerskom obrazovanju (mearif) i šerijatskim sudovima”.⁷⁶ Ovakav splet povijesnih okolnosti, čiji “*raison d'être* počiva u potpadanju muslimana pod hrišćansku državu”,⁷⁷ te

⁷³ I. Mahfouz, “L’islam”, 293-297.

⁷⁴ C. H. Becker, “Islam [Bericht III]”, *Archiv für Religionswissenschaft*, XV, Leipzig, 1912, 583-584.

⁷⁵ Tomislav Kraljačić, “Vjerska politika Kalajevog režima”, *Godišnjak Društva istoričara*, XXXIV, Sarajevo, 1983, 75. Pioniri austrougarske islamske politike, poput Carla v. Saxa (1837–1918), dragomana u nekadašnjem Konzulatu, savjetnika pri Zemaljskoj vladi u Sarajevu i profesora na bečkoj Orijentalnoj akademiji, smatrali su kako ovakve suprotnosti “nisu nepomirljive”, te da je Bosna i Hercegovina upravo primjer kako se oba elementa “pod nepristrasnom vladavinom” mogu “zajedno razvijati i ići ruku pod ruku”. Carl Sax, “Die religiöse Grundlage des muhammedanischen Staates und seine Umgestaltung durch die westliche Gesetzgebung (Schluss.)”, *Österreichische Monatsschrift für den Orient*, 3-4, Beč, 1893, 43.

⁷⁶ Fikret Karčić, *Bošnjaci i izazovi modernosti. Kasni osmanlijski i habsburški period*, El-Kalem, Sarajevo, 2004, 122.

⁷⁷ Mustafa A. Mulalić, *Orijent na Zapadu. Savremeni kulturni i socijalni problemi muslimana Jugoslovena*, Grafički institut, Beograd, 1936, 146.

koji je u savremenoj domaćoj historiografiji promatran iz različitih uglova; kao predmet od esencijalne važnosti u mnoštvu civilizacijskih promjena,⁷⁸ lojalnost socio-političkog karaktera,⁷⁹ oscilirajući izraz tvrdoglavog držanja i vođenja inat politike do vjere u narodni preporod,⁸⁰ prema Beckeru je predstavljao “najliberalniji način tretiranja islama” u praksi jedne evropske države. Kako dalje ističe, na pomolu je jedno kompromisno rješenje islamske politike, kojim je pravo Islamske zajednice na autonomiju i samoodređenje zajamčeno koliko i apsolutna moć suverena, odnosno “evropske države”:

Unutrašnji poslovi muslimanske zajednice podređeni su dvjema pravnim tijelima, Ulema-medžlisu – skupštini vjerskih učenjaka za posebne vjerske stvari i Vakufsko-mearifskoj skupštini za ekonomska i obrazovna pitanja. Ulema-medžlis se sastoji od članova koji od cara, odnosno vlade,⁸¹ bivaju imenovani na temelju jednog Zajednici pripadajućeg prava predlaganja. No ovi se, pak, članovi ne finansiraju iz sredstava Zajednice, već iz državnih sredstava [usp. § 135]; oni su dakle državni službenici i zbog toga im država može, također, dodijeliti izvjesna prava nadzora, npr. preko vjerske nastave u državnim školama,⁸² dok se inače njihova glavna aktivnost odvija u okviru poslova Zajednice. Slobodno birana Vakufsko-mearifska skupština podliježe, što se opće kontrole tiče, naravno, državnom nadzoru, ali je ipak pri raspolaganju svojim sredstvima, sve dok se zadržava u okvirima svoga Statuta,

⁷⁸ F. Karčić, *Bošnjaci i izazovi modernosti*, 12.

⁷⁹ Dževada Šuško, “Bosniaks & Loyalty: Responses to the Conscription Law in Bosnia and Herzegovina 1881/82”, *Hungarian Historical Review*, 3, Budimpešta, 2014, 529-559.

⁸⁰ A. Jahić, *Vrijeme izazova*, 63; Isti, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918–1941)*, Bošnjačka nacionalna zajednica, Zagreb, 2010, 16.

⁸¹ Prema § 131, “seine Majestät” car i kralj imenuje reisul-ulemu, a članove Ulema-medžlisa k.u.k. zajedničko ministarstvo. *Statut über die autonome Verwaltung*, 443.

⁸² Kako je i Kracsári pisao Goldziheru, vladin uticaj na medrese i mektebe, koji se finansiraju putem vakufa, posve je neznatan, dok, s druge strane, vlada drži monopol u visokom školstvu, čak i ako su lokalni vjerski autoriteti u njemu zastupljeni. Franciska Katalin Rac, “Arabic literature for the colonizer and the colonized. Ignaz Goldziher and Hungary’s eastern politics (1878–1918)”, u: *The Muslim Reception of European Orientalism. Reversing the Gaze*, Urednici: Susannah Heschel, Umar Ryad, Routledge, London, 2019, 88.

*potpuno autonomna.*⁸³ *Ona nosi svoj naziv prema dobrima "Mrtve ruke",*⁸⁴ *vakufa, čiji su prihodi, u biti, određeni za nastavne ciljeve (mearif). Njena sredstva se povećavaju nametom Zajednici, takoreći jednom vrstom muslimanskog crkvenog poreza,*⁸⁵ *te kroz muslimanima pripadajući procenat državnih sredstava određenih za opće vjersko-kulturne potrebe [Usp. § 3].*⁸⁶

Na koncu, Becker ističe kako "u pomenutim zemljama Islamska zajednica ima, dakle, vrhovnog poglavara, koji se personificira kroz predsjedavajućeg skupštine pravnih učenjaka, takozvanog reisul-ulemu". Bez ulaska u dublju etimologiju, porijeklo institucije i ulogu u životu bosanskih muslimana,⁸⁷ Beckeru je bilo mnogo interesantnije da "vrhovništvo bosanskog islama" uporedi s položajem islamskih vjerskih autoriteta u praksi drugih država, koje su "držale za ispravno" da svoje islamske poslove uredi tek "kroz niz provincijskih vlasti", bez mogućnosti formiranja vrhovnog predstavništva. Takva je, primjerice, "ruska politika koja prepoznaje muftijske urede" u Kazanu, Orenburgu i na Kavkazu, dok, s druge strane, Holandija ima samo "lokalnu administraciju". No, kako naglašava, "odnosi su mnogo manje liberalni nego u Austriji i kontrola je mnogo oštrija."⁸⁸ Ipak, bio je mišljenja da se pro-

⁸³ Da Zemaljska vlada može anulirati svaki zakon koji je u suprotnosti s državnim pisao je, također, i Krčsmárik (Usp. J. Krčsmárik, "Bosnien und die Hercegovina", 792), što je već bilo potvrđeno i § 9. Zemaljskog ustava, koji priznatim vjerskim društvima predviđa potpunu unutrašnju autonomiju. Usp. *Landesstatut*, 23.

⁸⁴ Iako je Becker svaki tehnički termin navodio u njegovoj izvornosti, ovaj primjer plastično ilustrira Smajlovićevu opasku na njegova neprestana traganja o porijeklu islamskih institucija u prijašnjim tradicijama ne samo judaizma i kršćanstva već i antike. S druge strane, ne bi se trebalo zanemariti da su Beckerovi radovi (bez obzira na to da li su prethodno bili dio predavanja) namijenjeni tadašnjoj široj njemačkoj publici, kojoj su termini poput "vakufa" predstavljani kroz vlastite institucije.

⁸⁵ Riječ je o prirezu. Usp. §§ 174-178. *Statut über die autonome Verwaltung*, 452.

⁸⁶ C. H. Becker, "Islampolitik", 109-110.

⁸⁷ S obzirom na konsultiranje Izbornog zakona, Becker je primijetio da se delegiranje u političkom životu Bosne i Hercegovine, također, odvija na "konfesionalnoj osnovi". No, iznenađuje njegovo zanemarivanje virilnih mjesta Bosanskog sabora (§ 22. Zemaljskog ustava) koja su predviđena za reisul-ulemu, vakufsko-mearifskog direktora i trojicu (sarajevski, mostarski i najstariji) muftija. Usp. *Landesstatut*, 25.

⁸⁸ I pojedini bosanskohercegovački autori su smatrali da je autonomnim Statutom 1909. godine "Islamska zajednica uživala široku autonomiju u upravi svojih verskih i vakufsko-mearifskih poslova". Mehmed Begović, "Organizacija Islamske verske zajednice u Kraljevini Jugoslaviji", *Arhiv za pravne i društvene nauke*, Beograd, 1934, 379.

vedba politike formiranja “temeljnog organa državnog nadzora” treba uzeti s oprezom, kako se kod muslimana dotične države ne bi pojavio “osjećaj stranog tijela”,⁸⁹ kao što je bio pokušaj francuske uprave da nakon okupacije Alžira organizira jednu, iz državnih sredstava plaćanu, *clergé officiel*. Međutim, “taj eksperiment”, kojim se nastojao steći uticaj na stanovništvo, “u potpunosti je propao”.⁹⁰ Kako bi se upravo ovakva tendencija neutralizirala, najvažniji *k.u.k* činovnici su u svojim djelima učestalo naglašavali “želju bosanskohercegovačkih muslimana” za osnivanjem domaće vjerske zajednice. Kako se može primijetiti, Becker se niti jednom nije posvetio tom detalju.⁹¹

I o pitanju pravosudnih institucija i obrazovanja Becker je smatrao da je austrijsko suvereno miješanje u islamske poslove bosanskohercegovačkih muslimana doprinijelo njihovom znatnom unapređenju. Svakako, ovo pitanje je dovedeno u bližu vezu s reformama koje su karakteristične za islamsku državu i proces modernizacije Osmanskog Carstva, međutim, smatrao je kako je položaj evropske države “mnogo teži”, pošto mora izbjeći “sumnju u animozitet naspram religijskih predaja”, čega je islamska država već unaprijed pošteđena.⁹² Smatrao je da za kolonijalnu praksu postoje dvije mogućnosti: “Ili se osigurava, kako je to Austrija u Bosni učinila, da za vjersko, vlastitom šerijatskom jurisdikcijom, vrednuje pravo porodičnog, nasljednog i bračnog prava [‘ukoliko se ne protive javni obziri’, prema § 10. Zemaljskog ustava] ili se zna samo jedinstvena pravna procedura (...)”.⁹³ Becker je naročito naglasio da se evropskim sucima treba pridružiti ne samo domicilna inteligencija već i da bi bilo poželjno na raspolaganje dati kodifikaciju islamskog zakona i lokalnog običajnog prava.⁹⁴ Bez pretjerano oštrog diferenciranja između

⁸⁹ C. H. Becker, “Islampolitik”, 109.

⁹⁰ Ibid., 110.

⁹¹ Pored Kallaya i Krčsmárika (usp. “Bosnien und die Hercegovina”, 791), vidi i: Ferdinand Schmid, *Bosnien und die Herzegovina unter der Verwaltung Österreich-Ungarns*, Veit, Leipzig, 1914, 675.

⁹² Ibid., 111.

⁹³ C. H. Becker, “Islampolitik”, 111.

⁹⁴ Ibid., 112. Zajednička aktivnost domaće inteligencije i vladinih pravnih eksperata, svakako, specifična je i za Bosnu i Hercegovinu, jer je 1881. i 1882. godine unutar posebne Pravosudne komisije koja je radila na prijevodu i sistematskoj kompilaciji bračnog, porodičnog i nasljednog prava (Usp. *Eherecht, Familienrecht und Erbrecht der Mohamedaner nach dem hanefitischem Ritus*, K.k. Hof- und Staatsdruckerei, Beč, 1883) zajedno s nekoliko austrijskih i mađarskih pravnih eksperata učestvovao i jedan bosanskohercegovački šerijatski sudija. Njemački turkolog i historičar H. J. Kornrumpf (1926–2012) se odveć zanimao ovim pitanjem,

“unutardržavnog” i “kolonijalnog” u percepciji islama, Becker je zaista smatrao da je pravni položaj islama u Austro-Ugarskoj Monarhiji priznat u “stilu kolonijalne politike”, s obzirom na to da je “šerijat nadležan samo za izvjesne dijelove pravnog života te da faktički nepostojeću poligamiju teoretski odobrava”.⁹⁵ U drugim dijelovima Monarhije, izuzev Bosne i Hercegovine, “islam [je] samo prema hanefijskom mezhebu priznat, i to samo ukoliko ne proturječi temeljnim državnim zakonima; u ostatku Monarhije muslimani nemaju pravo na primjenu islamskog bračnog prava, već potpadaju, kao i drugi građani, općem bračnom pravu.”⁹⁶

Obrazovni ciljevi muslimanske i nemuslimanske države su, prema Beckeru, faktički identični i vrednuju sličan ugao posmatranja, ali je nužno da se “uz sva priznanja islama kao visokomoralne religije” i u vjerskoj nastavi više prostora ostavi za svjetovna pitanja.⁹⁷ Realiziranje ovakve politike, koja paternalistički za cilj ima “odgajanje muslimana za dugoročne i stvarne građane” kroz nastavu koja “savremenom svijetu odgovara”, bilo bi poželjno zajednički implementirati s drugim muslimanima, poput Turaka ili Arapa. No, i kod obrazovnih pitanja, Becker je kategoričan, smatrajući da postupanje Austrije u Bosni “vrijedi svake pažnje”.⁹⁸

Sva pomenuta pitanja, uključujući i aktivnosti raznih derviških redova (*Bruderschaftswesen*),⁹⁹ Becker je podredio državnom nadzo-

pokušavši krajem 1982. godine od Avde Sućeske saznati ime kadije. Nažalost, tek pet godina nakon Kornrumpfove smrti, Mehmed Bečić je u svome radu naveo da je riječ o Nezir-ef. Škaljiću. Hans Jürgen Kornrumpf, “Islam und christlicher Staat: Die Muslime in Bosnien und in den europäischen Nachfolgestaaten des Osmanischen Reiches”, *Seaculum*, 35, Freiburg, 1984, 25; Mehmed Bečić, “Novi pogled na transformaciju šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini: Da li je 1883. godine nametnut kolonijalni model primjene šerijatskog prava?”, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LX, Sarajevo, 2017, 68.

⁹⁵ Prema popisu 1910. godine postojala su ukupno 1222 poligamijska braka. Muhamed Hadžijahić, “Bračne ustanove u bosanskih Muslimana prije 1946. godine”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XXXI/1981, Sarajevo, 1981, 161.

⁹⁶ C. H. Becker, “Islampolitik”, 108. U vrijeme dok je Becker pisao svoj rad, islam prema “hanefitischem Ritus” je tek u austrijskom dijelu Monarhije imao status priznate religije (Usp. RGBI, LXVI, 159, k. k. Staatsdruckerei, Beč, 1912, 875-876). Zvanično priznanje u Translajtaniji, kako u Kraljevini Mađarskoj tako i Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, uslijedilo je u januaru, odnosno aprilu 1916. godine.

⁹⁷ Isti, “Islampolitik”, 112.

⁹⁸ Ibid., 113.

⁹⁹ Kod ovog pitanja Becker je smatrao da muslimanska država ima mnogo više razloga u ostvarivanju kontrole, te plastično predstavio šejhul-islama (kojem podređuju vjerska pitanja) kao državni nadzorni organ.

ru, smatrajući da je s njim “u najužem povezano tretiranje islamskih organizacija”.¹⁰⁰

Mjesto i uloga bosanskohercegovačke muslimanske zajednice u njegovom opusu predstavlja dio cjelokupnog, monadološkog pristupa u istraživanju islama, koji se prelama iz naučnog u kolonijalno-imperijalni diskurs u jednoj vrsti globalne isprepletenosti. Ovakav Beckerov koncept i jednoobraznost islamske politike vidljivi su, također, u njegovim ocjenama njemačke kolonijalne (islamske) politike u Africi i unutrašnje autonomije tamošnje vjerske zajednice. Uz bezuvjetno naglašavanje strogog općeg nadzora – ali i obaveznu suzdržanost kolonijalne uprave u miješanju kod religijskih pitanja, predlagao je jačanje položaja lokalnog muslimanskog autoriteta. U pitanju edukacije smatrao je da se treba obrazovati državno školstvo bez misionarskog uticaja,¹⁰¹ dok je autonomiju bračnog, porodičnog i nasljednog prava, karakterističnu za Bosnu i Hercegovinu, držao također prihvatljivom za nacionalne interese, smatrajući da bi u njemačkim kolonijama, uprkos vjerovanju da u državnim strukturama za to nema sluha, “pitanje poligamije moglo biti riješeno prema austrijskom obrascu”.¹⁰²

Islam kao predmet međunarodne politike

Najveći izazov “kolonijalnoj politici” predstavlja određivanje položaja evropske države “u međunarodnim aspiracijama islama”, s obzirom na to da “islamski problem” na nivou međunarodnih odnosa sadrži i “jednu opasnu površinu trenja”. Kako ističe, ovo pitanje se manifestira u tri specifična slučaja: zagovornička molitva (*Fürbittegebet*) za halifu tokom hutbe na džuma-namazu, povezivanje klera s vrhovnom “duhovnom” vlašću u Istanbulu zbog dodjeljivanja investiture od šejhul-islama te hadž.

Pitanje spominjanja halife tokom molitve petkom, iako je poniklo iz “čisto defanzivne osmanske politike”, Becker je smatrao vrlo osjetljivim i nepredvidivim, naglašavajući da ono “uopće nije beznačajno” kako se to na prvi pogled čini:

¹⁰⁰ C. H. Becker, “Islampolitik”, 110.

¹⁰¹ Roman Loimeier, “Afrika in der deutschen Islamwissenschaft”, u: *Das Unbehagen in der Islamwissenschaft. Ein klassisches Fach im Scheinwerferlicht der Politik und der Medien*, Urednici: Abbas Poya, Maurus Reinkowski, transcript, Bielefeld, 2008, 127-128.

¹⁰² C. H. Becker, “Staat und Mission in der Islamfrage [1910]”, u: *IS*, II, 223.

Najočitije smo s ovakvim zahtjevom konfrontirani u običaju: slaviti izvjesnoga halifu tokom vjerske službe petkom [džume] u zagovoriteljskoj molitvi [dovi]. Otkako islam postoji, pominjanje halife na kraju hutbe bilo je čin od posebnog značaja. Ko ovdje biva spomenut, taj je Zajednici ticajuće zemlje važio za stvarnog suverena. (...) Sve dok su sultani od jednog halife – koji je povremeno mogao biti i posve ovisan o njima – dobijali investituru, bio je ovaj običaj također formalno ispravan.¹⁰³ Posve drugačije leži već pitanje kako se prema ovome problemu treba odnositi kršćanska vlast. Spominjanje halife zapravo isključuje kršćansku vlast; jer halifa, kao što je rečeno, nije papa, nije duhovni poglavar, već stvarni suveren. Uprkos tome mnoge su evropske države u svome državnom području iz mnoštva razloga tolerirale i priznale jednu takvu zagovoriteljsku molitvu za stranog vladara. To vrijedi najprije za one države koje su se ranije nalazile pod turskom vlašću, kao npr. Bosna, Tripoli, Bugarska, Srbija i Grčka. Ovdje je pravo muslimana da se mole za sultana-halifu, izričito priznato kroz mirovne ugovore s Turskom.¹⁰⁴

Na sličan način su, čini se, i austrougarski vladajući faktori postupili kada su se usaglasili o pitanju II. člana Konvencije od 21. IV 1879. godine, kojim je prihvaćeno spominjanje “sultana kao halife u javnim molitvama bosanskohercegovačkih muslimana”, vjerujući da time rješavaju samo pitanje “muhamedanskog kultusa” (bogoštovlja).¹⁰⁵

Općenito je Becker održavanje zagovoriteljskih molitvi za sultana-halifu smatrao kao nepodopštinu, pošto ona “slavi suverena” i podstiče “državnopravni ideal islama”: “Vjernik se, dakle, svakog petka *ex cathedra* podsjeća na to da je evropska vlast nepravedno utemeljena”. Stoga položaj osmanskog sultana kao halife ima posebnu ulogu, jer, kako ističe Becker, on “još dugo ostaje najsnažniji islamski vladar na svijetu, na

¹⁰³ Becker je u ovom primjeru aludirao na Salahadina, koji se stvarnim vladarom osjetio tek nakon što je iz Bagdada dobio “sultanski patent”. C. H. Becker, *Christentum und Islam*, Mohr, Tübingen, 1907, 32.

¹⁰⁴ C. H. Becker, “Islampolitik”, 113.

¹⁰⁵ Beč, Österreichisches Staatsarchiv (OeStA), Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (HHStA), Politisches Archiv (PA), XL, 210-2, Liasse XI. Nedorečenost Konvencije iz 1879. nastojala se izbjeći pri potpisivanju Sporazuma (tzv. *Protokol*) 1909. godine, čiji je IV član, pored ponovljenog spominjanja halife u javnim molitvama, dodatno ukazao da se neće praviti smetnje u *Štatutom* predviđenim odnosima vjerskog poglavara bosanskohercegovačkih muslimana sa šejhul-islamom. No, ovo pitanje je kao posljedica aneksije Bosne i Hercegovine dovelo Austro-Ugarsku Monarhiju pred, kako navodi Becker, “neizbježnu zadaću zakonskog priznanja islama”. Isti, “Islam [Bericht III]”, 583; R. Rustemović, “Von der Malkontentenbewegung bis zur gesetzlichen Anerkennung”, 16, 35-36.

kojeg su nakačene nade uzdišućih muslimana pod vlašću nevjernika.” Držanje pojedinih kolonijalnih uprava je, svakako, proizlazilo iz realnog stanja i opće politike same države prema Osmanskom Carstvu, zbog čega je engleska kolonijalna uprava “smatrala opasnim” bilo kakvu aktivnost ka dokidanju ove prakse, dok je Austrija “nepojmljivo u potpunosti udovoljila sultanovim željama u Bosni i Hercegovini”. O pitanju nacionalnih interesa smatrao je da se u njemačkim afričkim kolonijama ovakva praksa treba zabraniti.¹⁰⁶

Pitanje “zagovoriteljskih molitvi” Becker je smatrao vrlo kompleksnim, vjerujući da se sasvim drugačije prakticira u državama gdje osmanski sultan nije imao svoju vlast. Pored ignoriranja džihad fetve, Becker je naglasio kako “u Rusiji postoji molitva za cara, dok je kolonijalna uprava u Alžiru ‘dovu za sultana’ zamijenila jednom općom molitvom ‘za vladu’”.¹⁰⁷ S obzirom na to da se isključivo radilo o osudi kolonijalne prakse koju su provodile sile Antante, Becker je stanje istog pitanja posve zanemario u pitanju austrougarske islamske politike i održavanja zagovoriteljskih molitvi za austrougarskog vladara povodom njegovog rođendana ili obilježavanja raznih jubileja.¹⁰⁸ Također, ni afera “Holy War made in Germany” o “svetom ratu” s Hurgronjeom, koju je tih dana okončavao, nije dovedena u bliži kontekst zagovoriteljskih

¹⁰⁶ C. H. Becker, “Ist der Islam eine Gefahr für unsere Kolonien [1909]?”, u: *IS*, II, 166. Ovakva čudna odstupanja, naročito u doba alijanse s Osmanskim Carstvom, mogla bi u pitanje da dovedu i pojam rase. Detaljnije: Suzanne L. Marchand, *German Orientalism in the Age of Empire. Religion, Race, and Scholarship*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 222, 365.

¹⁰⁷ Isti, “Islampolitik”, 114.

¹⁰⁸ Npr. tekst “izmoljene svečane dove za zdravlje Njeg. c. i. Kr. Apostolskog Veličanstva našeg premilostivog Cara i kralja Franje Josipa” pogledati u: “Desetogodišnjica šerijatske škole”, *Sarajevski list*, Sarajevo 24. 12. 1897. Složenost “zagovoriteljskih molitvi” je, svakako i uslijed specifičnog pravnog položaja Bosne i Hercegovine, tri godine poslije dodatno ispoljila svoje osobenosti, kada su pripadnici autonomnih pokreta u Bosni i Hercegovini 1900. godine obilježavali godišnjicu dolaska na prijesto sultana Abdulhamida. Kako navodi Vojislav Bogičević, kotarski predstojnik u Travniku muslimanima je izričito naglasio da se “Džulusi humajun može slaviti samo na vjerski način, tj. kao proslava kalife a ne kao proslava turskog vladara-sultana”. Vojislav Bogičević, “Džulusi-humajun hazreti-šerif. Prilog borbi Muslimana i Srba za političku autonomiju Bosne i Hercegovine”, *Godišnjak Društva istoričara*, XVII, Sarajevo, 1969, 326.

molitvi za *k. u. k.* vladara, iako su njemačka propaganda i brojna štampa donosile vijesti o “bosanskim lavovima”.¹⁰⁹

Njemački orijentalista je više puta jasno naglasio da u islamu ne postoji duhovnost kao u kršćanstvu, međutim, smatrao je da su institucije poput šejhul-islama ili halife postale duhovne “na međunarodnom nivou”. U njihovom međuodnosu, držeći da samo “vladar” može smijeniti “vladara”, a ne izvjesni muftija, kako se to pogrešno tumačilo u Abdulhamidovom slučaju,¹¹⁰ Becker je bio mišljenja da se “u šejhul-islam utjelovljuju zakon i religija u mnogo većoj mjeri nego u sultanu-halifi lično”. Na izvjestan način Becker je smatrao da “padišah reprezentira božiju vlast, a šejhul-islam božiji zakon”.¹¹¹ S ovakvom postavkom o iznimnoj važnosti obje institucije za “internacionalitet” islama, Becker je evidentirao i svoj drugi “problem”, u čijem fokusu do izražaja dolazi pravni položaj vjerskog poglavara Bošnjaka:

Jedan drugi problem međunarodne povezanosti je pridruživanje klera kolonijalne države vrhovnoj duhovnoj vlasti u Istanbulu. Ona postoji samo u zemljama koje su prije bile turske i u njima je precizno kao [i] pitanje zagovorničke molitve državno-pravno uređeno. Nakon što je npr. poglavar muslimana u Bosni, tj. predsjedavajući Ulema-medžlisa, koji nosi titulu reisul-uleme, imenovan od cara u skiciranom postupku [Usp. § 132], stupa austrijska vlada kroz posredovanje svoje ambasade u Istanbulu sa šejhul-islamom u vezu, kako bi ovaj novome poglavaru bosanskog islama dodijelio menšuru, tj. sankciju, odnosno opunomoćenje za službovanje. Izvjesne veze postoje također na području pravosuđa (murasele), ne samo za Bosnu već i za [druge] balkanske države. Ovdje

¹⁰⁹ O konsekvencama džihad fetve po bosanskohercegovačke muslimane pogledati: Zijad Šehić, “Vojni imami u bosanskohercegovačkim jedinicama u okviru austrougarske armije 1878.-1918.”, *Godišnjak BZK “Preporod”*, 1, Sarajevo, 2006, 314-315; Isti, *U smrt za cara i domovinu! Bosanci i Hercegovci u vojnoj organizaciji Habsburške monarhije 1878-1918.*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2007, 78-80; Christoph Neumayer, Erwin A. Schmidl, *Des Kaisers Bosniaken. Die bosnisch-herzegowinischen Truppen in der k. u. k. Armee*, Militaria, Beč, 2008, 138-139; Fikret Karčić, “Džihad fetva u Bosni i Hercegovini”, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LV, Sarajevo, 2012, 305-317, kao i prijevod na engleski: Isti, “The Jihad Fatwa in Bosnia and Herzegovina”, u: *War and Collapse. World War I and the Ottoman State*, Urednici: Yavuz M. Hakan, Ahmed Feroz, University of Utah Press, Salt Lake City, 2016, 1045-1056; Adnan Jahić, “Proglašenje džihada na području Okružja tuzlanskog, 1914. godine”, *Gračanički glasnik*, 51, Gračanica, 2021, 15-24.

¹¹⁰ C. H. Becker, “Islampolitik”, 103.

¹¹¹ Isti, “Der türkische Staatsgedanke”, u: *IS*, II, 343.

*je, svuda, vrh turskog šejhul-islamata u konačnoj instanci snažno učvršćen. Reisul-ulema, koji je austrijski službenik, smije dakle tek onda fungirati nakon što je dobio potvrdu od strane turskog službenika, koji je, sa svoje strane opet, u svakom trenutku smjenjiv. Procedura se vodi analogno izboru biskupa u državama konkordata; ali je utoliko nešto drugo, zato što papa utjelovljuje jednu neovisnu duhovnu moć, dok je šejhul-islam službenik strane države. Druge države, pored nabrojanih, ne poznaju ovakvu administrativno-religijsku interakciju.*¹¹²

Na koji način je situacija izgledala u stvarnosti, i koliko je Becker mogao o tome znati, posebno je pitanje. No uprkos navedenom, *austrijska islamska politika* i dalje je zadirala u “autonomnost Islamske zajednice” koja je garantirana Statutom. Naime, njene implikacije, bez osvrta na pravne regulacije, uočljive su i u vanjskim i u unutrašnjim odnosima prilikom imenovanja vrhovnog vjerskog dostojanstvenika bosanskohercegovačkih muslimana. Vodeći se praksom karakterističnom za 1882. godinu i miješanja u izbor i imenovanje prvog reisul-uleme, visoki *k. u. k.* politički faktori su i 1910, odnosno 1913. godine nastojali uticati na izbor “reisul-uleme za Bosnu i Hercegovinu”. Dok su zemaljski poglavari svog favorita imali u nedovoljno obrazovanom Hilmi-ef. Hatiboviću,¹¹³ prvi predstojnik Zemaljske vlade za nastavu i bogoštovlje (*kultus*), Otto Paul, Mehmeda Džemaludin-ef. Čauševića je obavijestio da “iz parlamentarnih obzira” ne može prihvatiti njegovu kandidaturu za reisul-ulemu.¹¹⁴ Osim toga, tajne i izakulisne aktivnosti kojima su *k. u. k.* poklisari nastojali uticati na sadržaj menšure ukazuju da ništa nije bilo prepuštano slučaju. Ambasador Austro-Ugarske Monarhije u Istanbulu, Johann Pallavicini, početkom 1914. godine izvještavao je o svojim aktivnostima kojima je spriječio unošenje počasnog zvanja “zaštitnika oba sveta mjesta” u sadržaj menšure novoizabranom reisul-ulemi Čauševiću.¹¹⁵

¹¹² C. H. Becker, “Islampolitik”, 114-115.

¹¹³ O reakciji uleme na njegovu kandidaturu vidjeti: Meho Manjgo, “O imenovanju hafiza Sulejman-ef. Šarca za reisu-l-ulemu u Bosni i Hercegovini”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXVI, 40, Sarajevo, 2019, 129-130.

¹¹⁴ *Lične zabilješke generala Oskara Potioreka o unutrašnjopolitičkoj situaciji u Bosni i Hercegovini*, Urednici: Dževad Juzbašić, Zijad Šehić, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2015, 168; Adnan Jahić, “O imenovanju Džemaludina Čauševića za reisul-ulemu 1913. godine”, *Prilozi*, XLI, Sarajevo, 2012, 69-70.

¹¹⁵ HHStA, PA, XL/Interne, Liasse XLIV, Karton 218, Verleihung einer geistlichen Würde an den bosnischen Reis ül Ulema, Pallavicini Berchtoldu 07. 01. 1914. i 09.

Završna faza Beckerovog okvira o “internacionalitetu islama” ogleda se u posljedicama koje peta islamska dužnost, hadž, “izaziva” kod muslimana. Iako su austrougarske vlasti nadzirale i osiguravale skoro svaki segment o pitanju hodočasnika, njihove su akcije u ovome pitanju mahom bile usmjerene na zdravstvene prilike.¹¹⁶ Stoga i Becker pitanje hadža dovodi u kontekst panislamizma, gdje se, osim suprotstavljanja britanskom monopolu u pomorskom transportu, bavi i praktičnim ciljevima o kojima ovisi ne samo osmansko-njemačko savezništvo, već i njemačka kolonijalna politika. Djelimično potaknut literaturom i iskustvima Snoucka Hurgronjea,¹¹⁷ a djelimično muslimanskim zajednicama u njemačkim kolonijama, Becker savremene tendencije definira između vjerskog i državnog; doživljavajući panislamsku ideju s centrom u Mekki (“vjerski panislamizam”) kao realnost, te panislamski pokret u Abdulhamidovoj propagandi (“politički panislamizam”) kao “utopiju”.¹¹⁸

*Centar panislamske tendencije u vjerskom kontekstu je Mekka, čiji je kult snažno povezan s cijelim islamom. Pravac prema Mekki je, pri dnevnom ritualu u pet molitvi, postao jedna čista forma; [dok] kroz panislamsku misao postaje ponovno simbolom (...) Godišnje u Mekki, za vrijeme praznika, zajedno se sliju hiljade iz svih “Gospodskih zemalja” i skupa obilježavaju svečane ceremonije. Sasvim spontano, hodočasnik biva svjestan prekrasnog jedinstva i veličine islama, gledajući rijeke naroda iz cijelog svijeta. Nije propaganda – ona ne postoji – ne, običan pogled osvježava u njemu panislamsku misao.*¹¹⁹

O cjelokupnoj složenosti odnosa između islamskih institucija i nemuslimanskih država, nastojanjima za intenzivnim državnim uplitanjem s jedne, i bezuvjetnim očuvanjem unutrašnje vjerske autonomije s druge strane, Becker je zaključio da su “povijesni uvjeti i odnosi Bosne ukazali

02. 1914.

¹¹⁶ Valeria Heuberger, “Muslime in Österreich-Ungarn um 1912”, *Salzburger Theologische Zeitschrift*, 16, Salzburg, 2012, 5-6; Dženita Karić, *Multiple paths to the holy: Continuity and change in Bosnian Hajj literature*, doktorska disertacija, Univerzitet u Londonu, London, 2018, 141.

¹¹⁷ Riječ je o Hurgronjeovom poznatom dvotomnom djelu *Mekka* (M. Njihoff, Haag, 1888/89), kao i njegovim iskustvima koja je proživio predstavljajući se kao musliman. Usp. Pieter Sjoerd van Koningsveld, “Conversion of European Intellectuals to Islam: The Case of Christiaan Snouck Hurgronje alias ‘Abd al-Ghaffār’”, u: *Muslims in Interwar Europe. A Transcultural Historical Perspective*, Urednici: Bekim Agai, Umar Ryad, Mehdi Sajid, Brill, Leiden, 2016, 88-104.

¹¹⁸ C. H. Becker, “Ist der Islam eine Gefahr für unsere Kolonien? [1909]”, 165.

¹¹⁹ Isti, “Panislamismus [1904]”, u: *IS*, II, 242.

Austriji na jedan put islamske politike na koji se u Africi ili Aziji ne bi smjelo samo tek tako zakoračiti.”¹²⁰

ZAKLJUČAK

Iako su o C. H. Beckeru napisani brojni stručni radovi, održavani jubilarni i komemorativni skupovi, imenovane sesije predavanja na univerzitetima, odbranjene mnoge disertacije ne samo na njemačkom već i na engleskom, italijanskom, francuskom, turskom te arapskom jeziku, još uvijek brojne teme i pitanja njegove bibliografije zavređuju svoje naučne analize. Na sličan način dozvoljava se promatrati i pitanje pravnog položaja islamskih institucija kod bosanskohercegovačkih muslimana, koje je kao produkt *islamske politike* u praksi nemuslimanskog suverena ispoljilo svoju osobenost u njegovom opusu: razvijajući se od marginalne i opisne spoznaje do jedne studiozne analize u njegovoj “naučno-historijskoj” metodi.

Njegov pristup u izučavanju modernog (“zemaljskog”) islama prelama se iz “kolonijalno-praktičnog” i “akademskog” na jednoobrazan način, polazeći s identične tačke gledišta: mapiranja lokalnih običaja kao preduvjeta uspješne sprovedbe “praktične islamske politike” do komplementarnih teza odnosa prema muslimanima u cjelini. Ovakav obrazac, kojim se nagovještava posebno mjesto bosanskohercegovačkih muslimana u generalnoj slici muslimanskog svijeta, poslužio je i kao osnova za Beckerove prigovore brojnim misionarima i kolonijalnim činovnicima zbog njihovog nerazlikovanja “adeta od šerijata”. Beckerovo čitanje Hangijeve knjige otvara mikropristup i lokalne običaje (unutar porodice, tokom praznika, u mahali, haremu, čaršiji i sl.), no njegova misao indicira širu percepciju i složenost “islama kao problema”: koliko pitanje rješavanja pravnog položaja vjerskih institucija bosanskohercegovačkih muslimana “uznemiruje” poredak u međunarodnim odnosima, s obzirom na to da, pored državno-pravnog rješenja interne “kultus-autonomije”, vjerskog poglavara bosanskih muslimana – kako bi uredovao u svome zvanju – mora potvrditi “službenik strane države”.

Cjelovita slika njegovih opservacija je također vrlo složena. Beckerove postavke unutrašnje islamske politike ukazuju na “kompromis” koji se ogleda u nastojanjima muslimanske zajednice za očuvanjem vlastitog

¹²⁰ Isti, “Islam [Bericht III]”, 584.

autonomnog okvira i granica suverenove fleksibilnosti kroz zakonske regulative i državni nadzor. Ovakve opservacije bi se, svakako, mogle čitati i kao karakteristična “*k. u. k. civilizacijska i kulturna misija*”, no njegova konstrukcija povijesti i deskripcija islamske politike, koliko god bila produkt interpretatora lokalnih običaja i njihovog znanja po modelu orijentalizma, ujedno ističe i Beckerovu težnju, kao historiografa i historičara, za naučnom objektivnošću.

IZVORI I LITERATURA

Neobjavljeni izvori:

Beč, Österreichisches Staatsarchiv (OeStA), Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (HHStA): Politisches Archiv

Berlin, Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (GStA PK): Nachlass Carl Heinrich Becker

Objavljeni izvori:

Allerhöchste Entschließung betreffend das Statut über die autonome Verwaltung der islamitischen Religions-, Stiftungs- und Schulangelegenheiten in Bosnien und der Hercegovina vom 15. April 1909/1. Mai 1909”, u: *Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina*, komad X, 49, Zemaljska vlada, Sarajevo, 1909, 419-454.

Allerhöchste Entschließung vom 17. Februar 1910 betreffend die Einführung von verfassungsmäßigen Einrichtungen, u: *Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Hercegovina*, komad II, 19, Sarajevo, 1910, 21-29.

Beilagen zu den Stenographischen Protokollen über die Sitzungen des Herrenhauses des Reichsrates, XXI sesija, tom I, k.k. Hof- und Staatsdruckerei, Beč, 1911.

Das österreichische Reichsgesetz vom 15. Juli 1912, *Die Welt des Islams*, I, 1, Berlin 1913, 18-20.

Gesetz vom 15. Juli 1912, betreffend die Anerkennung der Anhänger des Islams nach hanefitischem Ritus als Religionsgesellschaft, u: *Reichsgesetzblatt für die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder*, komad LXVI, Beč, 1912, 875-876.

Islamkunde und Islamwissenschaft im deutschen Kaiserreich. Der Briefwechsel zwischen Carl Heinrich Becker und Martin Hartmann (1900–1918), Urednik: Ludmila Hanisch, Documentatiebureau Islam-Christendom, Leiden, 1992.

Morrone, Giovanni, "L. Caetani – C. H. Becker, Carteggio (1906–1914)", *Atti dell'Accademia Nazionale dei Lincei. Rendiconti. Classe di Scienze Morali, Storiche e Filologiche*, XXI, 9, Rim, 2011, 81-171.

Nachrichten über Angelegenheiten der Deutschen Gesellschaft für Islamkunde, *Die Welt des Islams*, III, sv. 3/4, Berlin, 1916, I-XIX.

Protokollarischer Bericht über die zu Hamburg abgehaltene Allgemeine Versammlung, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, LVI, Leipzig, 1902, XLVII-LIII.

Štampa:

Sarajevski list, 1897.

Web stranice:

Böhmer, Bert, *Carl Heinrich Becker. Geschichte einer großbürgerlichen Familie in Briefen und Dokumenten*, online na: <http://carl-heinrich-becker.de/category/carl-heinrich-becker/briefe-carl-heinrich-becker>.

Knjige:

Bajraktarević, Fehim, *Die Lāmīja des Abū Kabīr al-Hudālī*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beču, Beč, 1917.

Bajraktarević, Fehim, *Uticao Istoka na Getea. Književno-naučna studija*, Štampa Državne štamparije Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1938.

Balić, Smail, *Die geistigen Triebkräfte im bosnisch-herzegowinischen Islam (Ideengeschichtliche und soziologische Ansätze)*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beču, Beč, 1945.

Balić, Smail, *Zaboravljeni islam*, Gesellschaft Bosnischer Akademiker in Österreich, Beč, 2000.

Becker, Carl Heinrich, *Christentum und Islam*, Mohr, Tübingen, 1907.

Becker, Carl Heinrich, *Ibn Ġauzi's Manaġib 'Omar ibn 'Abd el ,Aziz*, W. Drugulin, Leipzig, 1899.

Becker, Carl Heinrich, *Islamstudien. Vom Werden und Wesen der islamischen Welt*, tom I, Quelle & Meyer, Leipzig, 1924.

Becker, Carl Heinrich, *Islamstudien. Vom Werden und Wesen der islamischen Welt*, tom II, Quelle & Meyer, Leipzig, 1932.

Bikić, Samir, *100 svjetskih velikana o islamu (o Kur'anu, o poslaniku Muhammedu i muslimanima)*, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2015.

Hafizović, Rešid, *Islam u kulturnom identitetu Europe*, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2018.

- Hangi, Anton, *Die Moslim's in Bosnien – Hercegovina: ihre Lebensweise, Sitten und Gebräuche*, preveo Hermann Tausk, Kajon, Sarajevo, 1907.
- Haridi, Alexander, *Das Paradigma der "islamischen Zivilisation" – oder die Begründung der deutschen Islamwissenschaft durch Carl Heinrich Becker (1876–1933)*, Ergon, Würzburg, 2005.
- Hartmann, Martin, *Der Islamische Orient*, tom I, Wolf Peiser, Berlin, 1905.
- Hartmann, Martin, *Der islamische Orient*, tom III: *Unpolitische Briefe aus der Türkei*, Rudolf Haupt, Leipzig, 1910.
- Jahić, Adnan, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918–1941)*, Bošnjačka nacionalna zajednica, Zagreb, 2010.
- Jahić, Adnan, *Vrijeme izazova. Bošnjaci u prvoj polovini XX stoljeća*, Bošnjački institut, Sarajevo, 2015.
- Kallay, Benjamin, *Die Lage der Mohammedaner in Bosnien*, Holzhausen, Beč, 1901.
- Karčić, Fikret, *Bošnjaci i izazovi modernosti. Kasni osmanlijski i habsburški period*, El-Kalem, Sarajevo, 2004.
- Karčić, Fikret, *Studije o šerijatskom pravu i institucijama*, El-Kalem/CNS, Sarajevo, 2011.
- Karić, Dženita, *Multiple paths to the holy: Continuity and change in Bosnian Hajj literature*, doktorska disertacija, Univerzitet u Londonu, London, 2018.
- Karić, Enes, *Prilozi za povijest islamskog mišljenja u Bosni i Hercegovini XX stoljeća*, knj. 1, El-Kalem, Sarajevo, 2004.
- Kico, Mehmed, *Arapski jezik u prevodenju između Istoka i Zapada*, El-Kalem, Sarajevo, 2012.
- Lične zabilješke generala Oskara Potioreka o unutrašnjopolitičkoj situaciji u Bosni i Hercegovini*, Urednici: Dževad Juzbašić, Zijad Šehić, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2015.
- Littmann, Enno, *Der deutsche Beitrag zur Wissenschaft vom Vorderen Orient*, Kohlhammer, Stuttgart, 1942.
- Maslić, Mehmed, *Das islamische Erbrecht nach der hanefitischen Schule unter besonderer Berücksichtigung der scheriatsrechtlichen Praxis in Bosnien und der Herzegowina*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beču, Beč, 1947.
- Michaelis, Kristina; Morgenstern, Ulf, *Die Gelnhäuser Großbürgerfamilien Becker und Schöffler: Kaufleute, Kosmopoliten, Kunstmäzene*, Am Goldenen Fuss, Hamburg, 2013.

- Mulalić, Mustafa A., *Orijent na Zapadu. Savremeni kulturni i socijalni problemi muslimana Jugoslovena*, Grafički institut, Beograd, 1936.
- Müller, Guido, *Weltpolitische Bildung und akademische Reform. Carl Heinrich Beckers Wissenschafts- und Hochschulpolitik 1908–1930*, Böhlau, Köln, 1991.
- Palacios, Miguel Asin, *Dante i islam*, preveo Rijad Ganibegović, El-Kalem, Sarajevo, 2021.
- Paret, Rudi, *Arabistik und Islamkunde an deutschen Universitäten. Deutsche Orientalisten seit Theodor Nöldeke*, F. Steiner, Wiesbaden, 1966.
- Rudolph, Ekkehard, *Westliche Islamwissenschaft im Spiegel muslimischer Kritik: Grundzüge und aktuelle Merkmale einer innerislamischen Diskussion*, Schwarz, Berlin, 1991.
- Said, Edward W., *Orientalism*, Vintage Books, New York, 1978.
- Saltaga, Fuad, *Islam u iskrivljenom ogledalu: evrocentrizam spram islama*, SALFU, Sarajevo, 1998.
- Smailagić, Nerkez, *Klasična kultura islama*, knjiga I, vl. naklada, Zagreb, 1973.
- Smailagić, Nerkez, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Smajlović, Ahmed, *Filozofija orijentalistike i njen uticaj na savremenu arapsku književnost*, preveo Mehmed Kico, El-Kalem/Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2012.
- Waardenburg, Jean Jacques, *L'islam dans le miroir de l'Occident*, Mouton, Paris, 1963.

Članci:

- Alić, Salih H., "Arapsko-islamska filozofija, definicija i značaj u istoriji", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XXIV/1974, Sarajevo, 1976, 109-132.
- Balić, Smail, "Der Islam zwischen Donau und Adria (Sein Werden und Wesen)", *Anatolica*, I, 1, Leiden, 1967, 93-104.
- Becker, Carl Heinrich, "Islam [Bericht II]", *Archiv für Religionswissenschaft*, XI, Leipzig, 1908, 339-368.
- Becker, Carl Heinrich, "Islam [Bericht III]", *Archiv für Religionswissenschaft*, XV, Leipzig, 1912, 530-602.
- Becker, Carl Heinrich, "Islampolitik", *Die Welt des Islams*, III, 2, Berlin, 1915, 101-120.
- Bečić, Mehmed, "Novi pogled na transformaciju šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini: Da li je 1883. godine nametnut kolonijalni model primjene šerijatskog prava?", *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LX, Sarajevo, 2017, 59-82.

- Begović, Mehmed, "Organizacija Islamske verske zajednice u Kraljevini Jugoslaviji", *Arhiv za pravne i društvene nauke*, Beograd, 1934, 375-387.
- Bogičević, Vojislav, "Džulusi-humajun hazreti-šerif. Prilog borbi Muslimana i Srba za političku autonomiju Bosne i Hercegovine", *Godišnjak Društva istoričara*, XVII, Sarajevo, 1969, 315-340.
- Ess, Josef van, "From Wellhausen to Becker. The Emergence of *Kulturgeschichte* in Islamic Studies [1980]", u: *Kleine Schriften by Josef van Ess*, tom I, Urednik: Heinrich Biesterfeldt, Brill, Leiden/Boston, 2018, 5-32.
- Fändrich, Hartmut, "Orientalismus und *Orientalismus*: Überlegungen zu Edward Said, Michel Foucault und westlichen 'Islamstudien'", *Die Welt des Islams*, XXVIII, Leiden, 1988, 178-186.
- Gábor, Ujváry, "Carl Heinrich Becker feljegyzése 1926. május-júniusi magyarországi látogatásáról", *Lymbus. Magyarországtudományi Forrásközlemények*, Budimpešta, 2006, 279-305.
- Hadžalić, Salih, "Islam i stvarnost", *Novi behar*, XIII, 13-18, Sarajevo, 1939-1940, 210-214.
- Hadžić, Osman Nuri, "Muslimanska versko-prosvetna autonomija u Bosni i Hercegovini i pitanje Carigradskog halifata (povodom 25-godišnjice Džabićevog pokreta)", *Brastvo*, XIX, 32, Beograd, 1925, 217-248.
- Hadžijahić, Muhamed, "Bračne ustanove u bosanskih Muslimana prije 1946. godine", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XXXI/1981, Sarajevo, 1981, 155-168.
- Hafez, Farid, "Alte neue Islampolitik in Österreich? Eine postkoloniale Analyse der österreichischen Islampolitik", *Zeitschrift für Politik*, LXV, 1, Baden-Baden, 2018, 22-44.
- Heuberger, Valeria, "Muslime in Österreich-Ungarn um 1912", *Salzburger Theologische Zeitschrift*, 16, Salzburg, 2012, 5-21.
- Jahić, Adnan, "O imenovanju Džemaludina Čauševića za reisul-ulemu 1913. godine", *Prilozi*, XLI, Sarajevo, 2012, 59-78.
- Kico, Mehmed, "Vodič kroz imena orijentalista", *Novi Muallim*, 45, Sarajevo, 2011, 87-96.
- Kornrumpf, Hans Jürgen, "Islam und christlicher Staat: Die Muslime in Bosnien und in den europäischen Nachfolgestaaten des Osmanischen Reiches", *Seaculum*, 35, Freiburg, 1984, 17-30.
- Kraljačić, Tomislav, "Vjerska politika Kalajevog režima", *Godišnjak Društva istoričara*, 34, Sarajevo, 1983, 17-77.
- Krcsmárik, Janos, "Bosnien und die Hercegovina", u: *Encyclopaedia des Islams*, I, Urednik: Martijn Houtsma et al., Brill, Leiden, 1913, 785-797.

- Loimeier, Roman, "Afrika in der deutschen Islamwissenschaft", u: *Das Unbehagen in der Islamwissenschaft. Ein klassisches Fach im Scheinwerferlicht der Politik und der Medien*, Urednici: Abbas Poya, Maurus Reinkowski, transcript, Bielefeld, 2008, 119-134.
- Mahfouz, Imza, "L'islam en Bosnie et Herzegovine", *Revue du monde musulman*, 7, Paris, 1907, 289-309.
- Nedžati, Fehim, "Enciklopedija islama", *Gajret*, IV, 5, Sarajevo, 01. 03. 1911, 75.
- Neimarlija, Hilmo, "Riječ urednika. Važna historija značajnih nedosljednosti", u: Ian Almond, *Historija islama u njemačkoj misli. Od Leibniza do Nietzschea*, preveli Nevad Kahteran, Selma Đuliman, El-Kalem, Sarajevo, 2019, 5-11.
- Omanović-Veladžić, Alma, "Nad izvorima Kadićevog rukopisnog djela *Tārīḥ-i Enverī*", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 64/2014, Sarajevo, 2015, 345-368.
- Omladinac, "Tendenciozno pisanje ‚Balkana‘ o Islamu", *Islamski glas*, I, 14, Sarajevo, 03. 01. 1936, 2.
- Pritsch, Erich, "C. H. Becker: *Islamstudien*", *Die Welt des Islams*, XV, 1/2, Berlin, 1933, 53-55.
- Pröbster, Edgar, "Die Entwicklung von Frankreichs Islampolitik 1830–1930", *Zeitschrift für Politik*, XX, Berlin, 1931, 477-486.
- Rac, Franciska Katalin, "Arabic literature for the colonizer and the colonized. Ignaz Goldziher and Hungary's eastern politics (1878–1918)", u: *The Muslim Reception of European Orientalism. Reversing the Gaze*, Urednici: Susannah Heschel, Umar Ryad, Routledge, London, 2019, 80-102.
- Ritter, Hellmut, "Carl Heinrich Becker als Orientalist (geb. 12. 4. 1876, gest. 10. 2. 1933)", *Der Islam*, XXIV, Berlin, 1937, 175-185.
- Ritter, Hellmut, "Misir/Egypt", *Oriens*, II, 2, Leiden, 1948, 346.
- Rustemović, Rifet, "Von der Malkontentenbewegung bis zur gesetzlichen Anerkennung. Die Rolle der Autonomiebewegung der bosnischen Muslime bei der Anerkennung des Islams in der Habsburgermonarchie", u: *Die Islamische Glaubensgemeinschaft in Österreich 1909-1979-2019. Beiträge zu einem neuen Blick auf ihre Geschichte und Entwicklung*, Urednici: Rijad Dautović, Farid Hafez, new academic press, Beč, 2019, 19-44.
- Sax, Carl, "Die religiöse Grundlage des muhammedanischen Staates und seine Umgestaltung durch die westliche Gesetzgebung (Schluss.)", *Österreichische Monatsschrift für den Orient*, 3-4, Beč, 1893, 37-43.

- Schmidtke, Sabine, "Rudolf Strothmann's Trip to the Middle East (1929/30): Bosnia, Montenegro, Albania, Anatolia, the Levant, Jordan, Palestine, Egypt, Saudi Arabia, Eritrea, and Yemen", *The Arabist*, XLIV, Budimpešta, 2022, 169-197.
- Schulze, Reinhard, "Die Politisierung des Islam im 19. Jahrhundert", *Die Welt des Islams*, XXII, 1/4, Leiden, 1982, 103-116.
- Šuško, Dževada, "Bosniaks & Loyalty: Responses to the Conscription Law in Bosnia and Herzegovina 1881/82", *Hungarian Historical Review*, 3, Budimpešta, 2014, 529-559.
- Wensinck, Jan Arent, "Kḥuṭba", *Encyclopaedia of Islam*, II, Urednik: Martijn Houtsma et al., Brill, Leyden, 1927, 980-983.

BETWEEN THE SOVEREIGNTY, STATE-CONTROL
AND NON-INTERFERENCE IN RELIGION. THE
ISLAMIC COMMUNITY AND THE MUSLIMS OF
BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE ANTITHESIS
OF THE GERMAN ORIENTALIST
CARL HEINRICH BECKER (1876–1933)

Summary

February 2023 marks the 90th anniversary of the death of Carl Heinrich Becker (1876–1933), a famous German orientalist, founder of modern Islamic studies in Germany and the Prussian Minister of Culture and Education (1921, 1925–1930). Since his appearance on the German and European intellectual scene at the beginning of the 20th century, C. H. Becker tried to focus his various interests not only on a historical and cultural research of medieval Islam but also on Muslim contemporary issues. Based on this, his analysis of the European colonial powers regarding their *Islampolitik* found its main motive in the Austro-Hungarian Monarchy's regulations on the legal position of the Bosnian Muslim's religious and *waqf-mearif* institutions.

Although some Bosnian authors, such as Ahmed Smajlović, Smail Balić, Nerkez Smailagić, Salih H. Alić, Fehim Bajraktarević and others, referred to Becker's scientific work, his notions about Bosnian Muslims remained mostly disregarded in Bosnian historiography and Islamic studies.

Therefore, the aim of this article is to – using the literature, the press, Becker's numerous private correspondence, manuscripts and other archival sources – analyse Becker's observations about the Bosnian Muslims and their Islamic community through the practice of the Austro-Hungarian Islam policy. Thus, this paper analyses the method of his *Islampolitik* in the context of his antithesis of the sovereignty, state-control and non-interference in religion.

Keywords: C. H. Becker, Austro-Hungarian Monarchy, Bosnia and Herzegovina, Islamic Community, Muslims, Orientalism, Islam Policy.